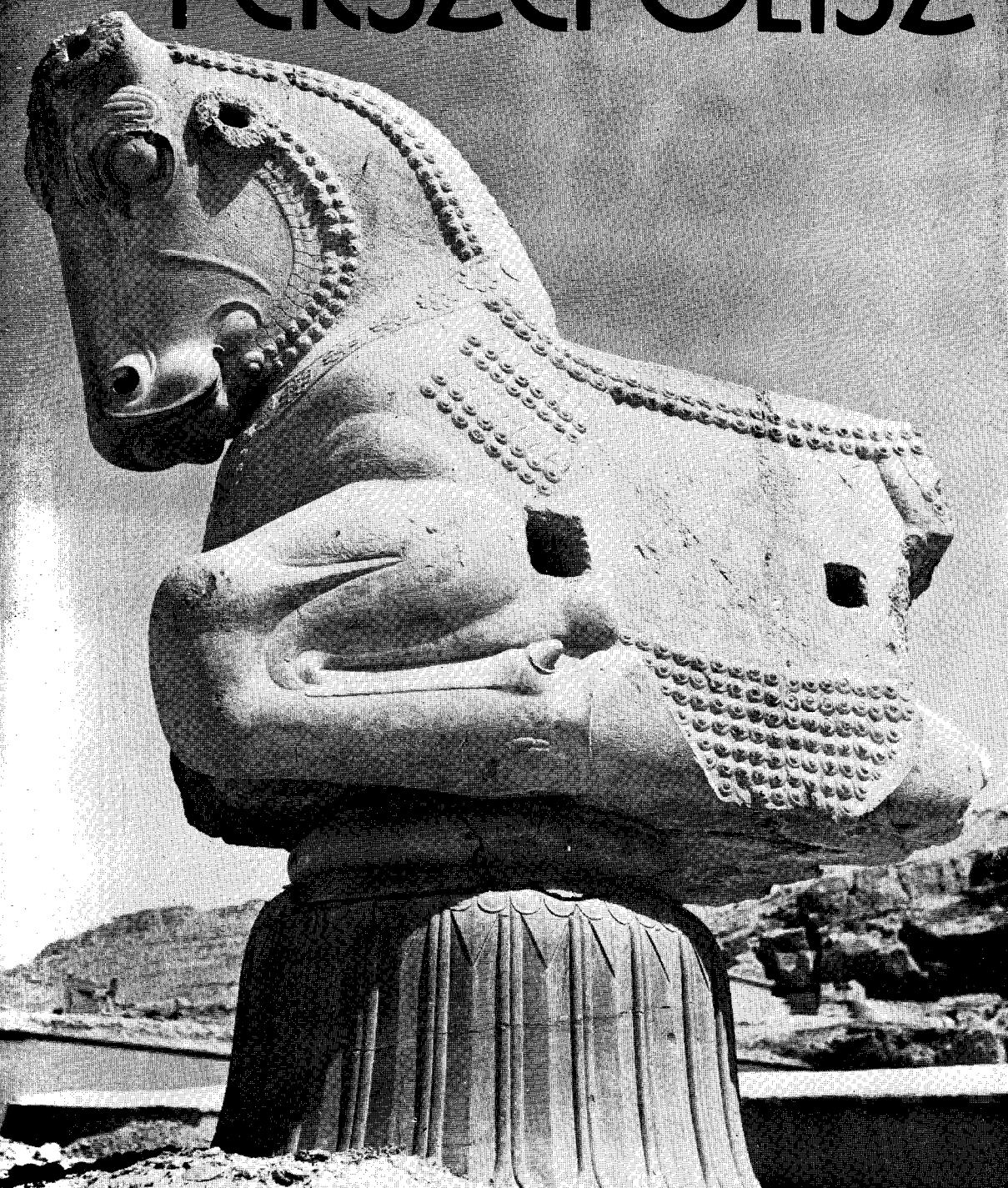

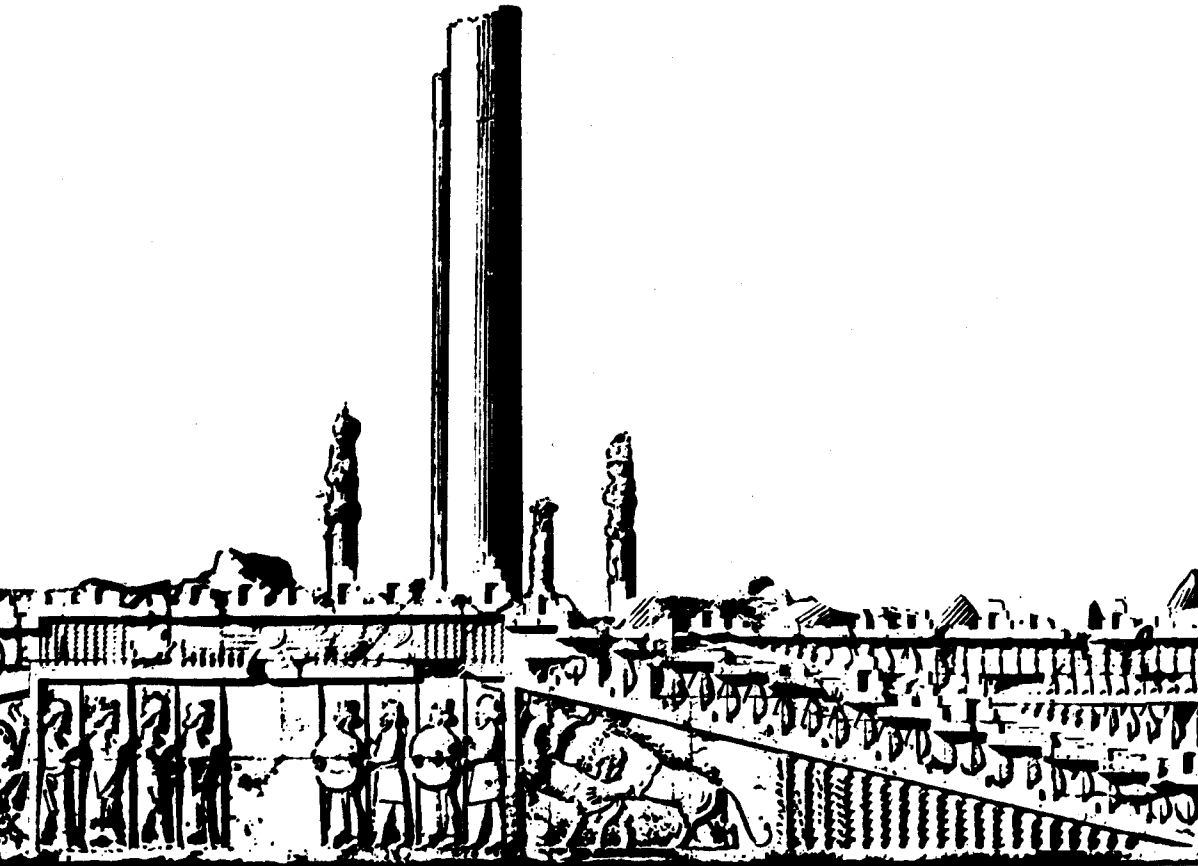
APOR ÉVA
PERSZEPOLISZ

PERSZEPOLISZ

Apor Éva

Perszepolisz

A fényképfelvételeket
Gink Károly készítette 1971 tavaszán.
A témák kiválasztása
a fotóművész önálló munkája volt.
A kéziratot 1973 szeptemberében zártuk le.
Az ábrákat Donáth Péter rajzolta.
A borító- és kötéstervezés László Zsuzsa munkája.

© szöveg Apor Éva, 1974
© képek Gink Károly, 1974
ISBN 963 13 1007 8

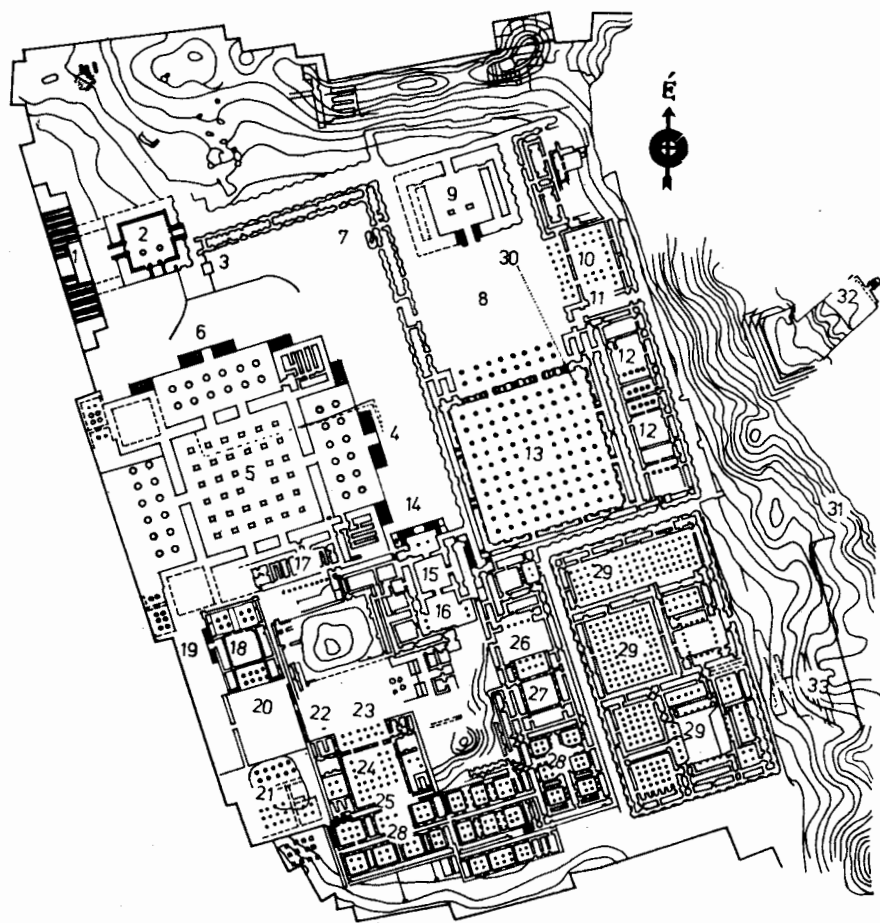
Felelős kiadó a Corvina Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Székely András
Műszaki vezető: Murányi István
Műszaki szerkesztő: Horváth Frigyesné
Készült 10,2 A/5 ív terjedelemben, 8 000 példányban
Printed in Hungary, 1974
CO1080-h-7478

74.0420 Athenaeum Nyomda, Budapest
Íves magas- és mélynyomás
Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató

TARTALOM

Bevezetés	7
A perzsa birodalom kialakulása	9
A birodalom fénykora	13
A birodalom bukása	20
A „Perzsa város”	22
Perszepolisz épületei	27
A perzsa királyok sírjai	39
Az óperzsa birodalom uralkodói	41
Irodalom	43
Képek	45

Perszeopolisz: a terasz épületei

1. Főlépcső, a terasz bejárata 2. Xerxész-kapu 3. Vízmedence 4. Az Apadána keleti lépcsője 5. Az Apadána nagyterme 6. Az Apadána északi lépcsője 7. Oszlopfe két oroszlánnal 8. A Trónterem (v. Százoszlopos Palota) udvara 9. Félkész bejárati csarnok a Trónteremhez 10. A Harminckét oszlopos Terem 11. Kocsiszín 12. Istállók 13. A Trónterem 14. A Tanács terem északi lépcsője 15. A Tanács terem 16. A Tanács terem udvara 17. Az Apadána nyugati épületei 18. A Tacsara (v. Dareiosz-palota) 19. A Tacsara nyugati lépcsője 20. A Tacsara déli udvara 21. Eddig azonosíthatatlan palota romjai 22. A Hadis (v. Xerxész-palota) nyugati lépcsője 23. A Hadis udvara 24. A Hadis nagyterme 25. A Hadis nyugati tornáca 26. A Harem udvara 27. A Harem 28. A Haremhez tartozó szobák 29. A Kincstár 30. Föld alatti vízvezeték 31. Kőkút 32. II. Artaxerxész sírja 33. Örörony

BEVEZETÉS

Irán 1971-ben ünnepelte fennállásának két és fél ezredik évfordulóját. Ezt az évet Irán uralkodója, a sah, az államalapítóra emlékezve, Nagy Kürosz ünnepi esztendőnek nyilvánította, melynek fő feladata volt méltó emléket állítani a nagyszerű múltnak. Az ünnepségek java az ősi kultúra egykori központjában, Perszepoliszban zajlott le.

Két és fél ezer év! Nekünk ezer éve van hiteles történelmünk. S éppen a perzsa Gardizi volt az egyik történetíró, aki egy másik perzsa, a X. századi khorászáni Dzsajháni arab nyelvű műve alapján hírt adott eleinkről a XI. században.

A perzsák tetteiről, a görög–perzsa háborúk történetéről Hérodotosz az i. e. V. században részletesen beszámol történeti könyvében. A „Perzsa város”-ról, Perszepoliszról is görög történetírók tudósítanak. A két és fél ezer éves romok ma is a hajdani fényről és pompáról beszélnek. A paloták szépsége nem kopott meg, áll még néhány oszlop is,

művészi díszeit, méreteit egyre inkább csodáljuk. Perszepolisz dacolt az idővel, tűzvérssel, földrengéssel, szél- és homokviharral. Uralja a vidéket ma is.

Irán – 1935-ig hivatalos nevén Perzsia – a Kaspi-tenger és a Perzsa-öböl között terül el. Északi szomszédja a Szovjetunió, keletről Afganisztán és Pakisztán, nyugaton Törökország és Irak határolja. Területe 1 645 000 km², majd tizennyolcszor akkora, mint hazánk, lakóinak száma huszonkétfélmillió. Területének nagy része magasságban, jóval túl az ezer méteres tengerszint feletti magasságon. Vízszegény vidék, két nagy sós sivatag foglalja el szinte a felét, s északon az Elburz, délnyugaton a Zagrosz 4–5000 méteres hegyvonulata tör az égnek.

Az ország mai neve, Irán, ősi elnevezés, jelentése az árják földje. Ez volt az első nagy dinasztia, az Akhaimenidák birodalmának neve. A Perzsia név szintén az Akhaimenidákra megy vissza, szűkebb hazájuk, a déli Pársza – a mai Fársz tartomány – nevéből származik. Irán hivatalos nyelve a perzsa, perzsául fárszi, s ez a szó alakilag szintén Fársz tartomány nevéből ered. Itt van Perszepolisz is, az ősi Pársza, Siráz városa mellett. Ahhoz azonban, hogy bepillantassunk Irán és Perszepolisz történetébe, túl kell lépnünk az ország határain.

Mint hogy a perzsákról és a perzsa birodalomról a görög történetírók tollából nyertük első értesüléseinket, a perzsa nevek mind görög alakban rögződtek Európa tudatában. A 41. oldalon levő táblázatból megismerhetjük az eredeti névalakokat is.

Az ókor történetének ezzel a korszakával jeles tudósok foglalkoztak, de kutatásaikban nem mindig jutottak azonos eredményre. Úgy igyekezünk átfogó képet adni az óperzsa birodalomról és Perszepoliszról, hogy általánosan elfogadott tudományos nézetekre támaszkodunk, s vitás esetekben a legkiemelkedőbb tudósok véleményét vesszük alapul.

A PERZSA BIRODALOM KIALAKULÁSA

Az iráni fennsíkot időszámításunk kezdete előtt mintegy ezer esztendővel vették végleg birtokukba az irániak. Félezer évvel ennek előtte, i. e. 1500 táján indult meg az indoeurópai nyelvcsaládhoz tartozó indoirániak második nagy vándorlása az Amu-Darja és Szir-Darja, a hajdani Oxusz és Jaxartész folyamvidékéről déli és nyugati irányba, Élam birodalma felé. Ez az áradat ragadta magával a médeket, perzsákat, párthusokat, szkítákat. I. e. 700 körül a perzsák Parszumban, a Bakhtiári hegyek lábánál, a Kárun-medencében találhatók, a legyengült Élam szomszédságában. Élam – fővárosa Szúza, a mai Sus – erejét lassan-lassan felőrli a Tigris és Eufrátesz közén elterülő Asszírria, s kettejük küzdelméből csak a perzsák kerülnek ki gyarapodva. Az i. e. VII. században már Média is erős királyság, székhelye Ekbatana, a mai Hamadán, s királya, Küaxarész szétzúzza az ókori

Irán őstörténeti térképe

Kelet egyik komoly államát, Asszíriát. Küaxarész fiát és utódát, Asztüagészt viszont saját vazallusa, a perzsa Kürosz győzi le i. e. 553-ban, majd uralma alatt egyesíti a médeket és perzsákat, s kezdetét veszi az a hódítássorozat, melynek eredménye az Akhaimenida világbirodalom lett, központjában Perszepolisszal.

Második vagy Nagy Küroszt tekinti az iráni állam Irán alapítójának. Így jön létre a hivatalosan kétezer-ötszáz éves történelem.

Kürosz családját Akhaimenészig, az Akhaimenida dinasztia alapítójáig, az i. e. VII. századig tudjuk visszavezetni, addig az időig, mikor a perzsák Parszumast mondták országuknak. Akhaimenész fia, Teiszpész már az „Ansán Királya” címet viselte, s országához tartozott Pársza is. Halálakor országát megosztotta két fia között. Aria-

ramnész (i. e. 640–590), az idősebb, a bíborban született lett a „Nagy Király, Királyok Királya, Pársza Királya”, míg a fiatalabb, I. Kürosz (kb. i. e. 640–600) „Parszumas Nagy Királya”.

A két kis perzsa királyság az egymással rivalizáló Média és Asszíria hűbérisége alatt lassan, de folyamatosan erősödött. I. Kürosz fia, I. Kambüszész (kb. i. e. 600–559), a méd király, Asztüagész lányát vette feleségül, s kettejük frigyéből született II. vagy Nagy Kürosz, aki megdöntötte a méd uralmat. Kürosz két csatában verte le Asztüagészt, s a döntő csata színterén, a győzelem emlékére várost alapított, Paszargadait. A városnév eredetileg Parszagad volt, jelentése a „perzsák helye, tábor”. Az egyesült Irán székhelyévé a méd fővárost, Ekbatánát tette meg. Nagy Kürosz, „az Akhaimenida, a Nagy Király”, perzsa–méd hadseregével óriási tervek megvalósításához fogott: nyugaton ellenőrizni akarta az iráni fennsíkon át vezető kereskedelmi utak végpontját, a Földközi-tengert, a tengeri kikötőkkel, keleten viszont biztosítani akarta országa határait a még mindig mozgásban levő népek esetleges támadása ellen. Nyugati hódításait a mesés gazdagságú líd Krózus legyőzésével kezdte, majd Arménia, Kisázsia következett görög városaival. Perzsa tartomány, azaz szatrapia lett Lídiából éppúgy, mint a többiből. Ezek közül Iónia volt a legveszedelmesebb: a kisázsiai görög városok megszerzésével Kürosz életre szóló – s halált hozó – ellenséget szerzett az Akhaimenida birodalomnak: ezek a városok okozták a vesztét Nagy Sándor hadjáratakor.

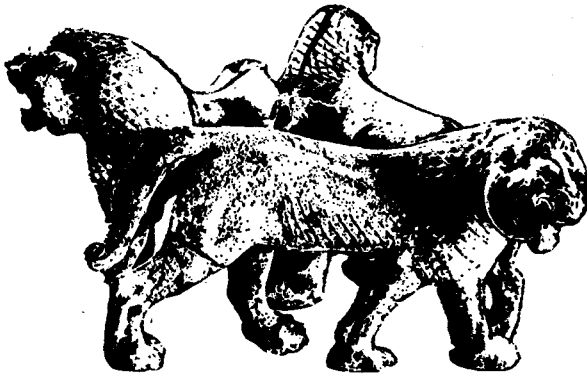
Keleten Hirkánia és Párthia, a Kaspi-tenger déli csücskétől keletre eső vidék, a másik, az idősebb Akhaimenida-ág, Ariaramnész unokájának, Hüsztaszpésznek kezén volt. Ezeket a határokat Kürosz még kitolta a Jaxartész (Szir-Darja) folyóig, s új provinciákkal gyarapította birodalmát.

Babilón elfoglalásával (i. e. 539) Kürosz közelebb került Egyiptom határaihoz is. S mindezt a hódítássorozatot úgy tudta intézni, hogy „nagylelkű” maradt a leigázott népek szemében. Babilónba úgy vonult be, mint felszabadító, a korona jogos örököse, s felvette a „Babilón Királya” címet. Az elfogott babilóni király, Nabú-naid halálakor országos gyászt rendelt el, és ő maga járt elől jó példával. Kiszabadította a „választott népet”, a zsidókat a babilóni fogságból, s azok részben visszatelepültek az „Ígéret földjére”, Palesztinába, és ez egy lépéssel még közelebb vitte Kürosz hatalmát Egyiptomhoz.

Kürosz politikáját az erőviszonyok ismerete és megfontoltság jellemezte. Nem akarta erőnek erejével perzsává változtatni a világot. Az elfoglalt területek szokásait, intézményeit, hitvilágát tiszteletben tartotta, s inkább maga alkalmazkodott hozzájuk. Halála után holt-

testét városába, Paszargadaiba vitték, s ott helyezték örök nyugalomra.

Utóda, II. Kambüszész (kb. i. e. 530–522) folytatta apja hódító politikáját. Eltérően az előző hódítóktól, asszíroktól, babilóniaktól, neki sikerült először egész Egyiptomot uralma alá vonnia. Etiópiai hadjárataiban már nem volt ilyen szerencsés. Elhagyta az a türelem is, mely apjára oly jellemző volt a leigázott népek vallásával szemben. Uralma végére esett a „mágus” Gaumata neves államcsínye, melynek leverésével az idősebbik Akhaimenida-ág leszármazottja, Hüsztaspész fia, I. Dareiosz (i. e. 522–486) jutott trónra.

A BIRODALOM FÉNYKORA

Dareiosszal az Akhaimenidák legnagyobb alakjához érkeztünk. Ő vitte tökéletességre mindazt, amit Kürosz megkezdett. Átszervezte, valóban birodalommal szervezte soknemzetiségű országait, miután elfojtotta a sorra kitörő lázadásokat.

Mert uralkodása első éveit a lázadások leverésével töltötte. Kürosz liberális politikájának ellensúlyozására megerősítette az adórendszert, s ez ellenálláshullámokat indított el szinte valamennyi szatrápiában, főként azután, hogy a trónbitorló mágus hároméves adómentességet ígért népeinek. Sorra törtek ki a felkelések Babilónban, Szúzában, Médiában, Baktriában, Arméniában, még Perzsiában, saját hazájában is. Lídia és Egyiptom, Fönícia és Szíria maradt csak nyugodt, de Egyiptom is megkísérelte az elszakadást. A birodalom északi és keleti fele is háborgott, s Dareiosz ugyancsak rá volt utalva perzsa–méd hadseregére.

Újra meg kellett hódítania birodalmát. Az első lázadások leverését megörökítette Biszutunnál az ősi bagdad–teheráni karavánút mentén, a mai Kermánsáh közelében. Meredek sziklafalba vésték az óriási reliefet, amely Dareioszt álló alakként ábrázolja. Lábainál hever a „mágus”, s mögötte sorban a levert lázadók. Dareiosz fölött a Nagy Isten, Ahuramazda látható. A dombormű alatti feliraton Dareiosz óperzsa, élámi és akkád nyelven mondja el családjá történetét, birodalma kiterjedését és a rebellisek leverését. Ez a háromnyelvű ékírásos felirat tartalmazza az eddig ismert leghosszabb összefüggő óperzsa szöveget. A párhuzamos szövegek tették lehetővé az óperzsa és a többi ékírás megfejtését a múlt század közepétől kezdve.

„– Én vagyok Dareiosz, a Nagy Király, a Királyok Királya, király Perzsiában, a tartományok királya, Hüsztaszpész fia, Arszamész unokája, Akhaimenész leszármazottja.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Az én apám Hüsztaszpész, Hüsztaszpész apja Arszamész, Arszamész apja Ariaramnés, Ariaramnés apja Teispész, Teispész apja Akhaimenész.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ezért neveznek bennünket Akhaimenész leszármazottainak (Akhaimenidáknak). Régtől fogva derekak voltunk. Nemzetségünk régtől fogva király volt.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Nyolcan nemzetségemből korábban királyok voltak, én vagyok a kilencedik. Két ágon kilencen vagyunk mi királyok.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ahuramazda akaratából vagyok én király. Ahuramazda adta nekem a királyságot.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ezek azok a tartományok, amelyek birtokomba kerültek, Ahuramazda akaratából én ezeknek királya voltam: Perzsia, Élám, Babilónia, Asszíria, Arábia, Egyiptom, a szigetek (Ciprus és a Kis-Ázsiához tartozó görög szigetek), Szardeisz, Iónia, Média, Arménia, Kappadókia, Párthia, Drangiana, Ária, Khoraszmia, Baktria, Szogdiana, Gandhára, Szkítia, Szattagüdia, Arakhózia, Maka, összesen 23 tartomány.” (Harmatta János fordítása.)

Az egyik szatrapa, Oroetész lázadásának leverése kapcsán belekóstolt az európai görög belügyekbe is. Nem indított azonban hadjáratot Görögország ellen, ehelyett inkább a szkítákat vette célba a dél-oroszországi sztyeppéken. Átkelt a Boszporuszon, majd a Dunán, de a szkítáknak nyoma veszett, s Dareiosz dolgavégezetlen visszavonult. Ez volt az első eset, hogy a perzsa hadsereg kudarcot vallott. Keleten viszont elérte India nyugati határait, sőt a Hindukus déli lejtőit is. Bizánc, Thrákia, Makedónia elismerte a perzsák fennhatóságát, s a görög partvidék sorra perzsa kézre került. Athén és Spárta hiába segített

Az Akhaimenida birodalom

a kisázsiai görögöket, az ión felkelést elfojtották. A görög városállamok és Dareiosz küzdelme váltakozó hadiszerencsével folyt, de végül is a görögök Marathonnál leverték a Nagy Király addig legyőzhetetlennek vélt seregét (i. e. 490). Dareiosz ezek után nem foglalkozott tovább az európai görögökkel, már csak azért sem, mert épp eleget foglalkoztatták őt a lázongó egyiptomiak.

A Kambüszész halálát követő forrongások jól mutatták, mily könnyen darabokra eshet egy birodalom. Dareiosz uralkodói géniuszának köszönhető, hogy ez nem következett be, s megerősítette és kibővítette a Kürosz és Kambüszész létrehozta impériumot. A világbirodalom megszervezése az ő nevéhez fűződik. Kürosz alapította, Kambüszész nagyobbította, de mint egységes egészet, Dareiosz alkotta Iránt.

Nemcsak kiterjedésében, de szervezetileg is felülmúlt minden addiggi Dareiosz birodalma. Ez volt az ókor első sikeres kísérlete nagyszámú, különféle nép és nemzetiség összefogására egyetlen uralkodó alatt.

Okulva a lázadásokból, a király szilárd alapokra akarta helyezni országa politikai és gazdasági életét. Közvetlenül az indiai hadjárat után húsz szatrápiára osztotta birodalmát. Ez a fajta adminisztratív tagolás még Küroszra megy vissza, de az asszír és méd birodalom is hasonló szervezeti egységeket mutatott. A szatrapia élén a szatrapa állt, akit a király nevezett ki, s egy személyben volt a tartomány polgári és katonai vezetője, háború idején hadvezére is. Feladatai közé tartozott a tartomány mindennemű igazgatása és pénzügyi ellenőrzése, az adó-

szedést is beleértve. A beszedett adó, amit még növelt a hídvám, útpénz, helypénz stb. a szúzai kincstárakba áramlott, ahol az országos kiadások rendezése után megmaradó pénz felhalmozódott.

A szatrápiák meghatározott összegű évi adót fizettek, nagyságuktól, gazdagságuktól függően. Ezalól egyetlen kivétel volt, a perzsák szűkebb hazája, Perzsia. A legnagyobb adó az indiai szatrápiát terhelte, évi 4680 ezüst talentum erejéig. Szúza, Perszeopolisz és Paszargadai kincstáraiban Nagy Sándor 180 000 talentumot talált, mikor feldőlt a Perzsiát.

Dareiosz útrendszert épített ki, mely behálózta birodalmát, összekötve a fontosabb városokat. A legfontosabb, a „királyi út” Szúzából vezetett Kisázsian keresztül a Földközi-tenger partjára, átszelte a Tigrist és Szardeisznél ért véget. Ennek egy része még ma is látható Szúzánál. Dareiosz útrendszerében a római birodalom úthálózatának őseit tisztelhetjük. Az utakat paraszangákban, perzsául farszangokban mérték; egy farszang 6,24 km. Szabályos közökben, minden négy farszangnál postaállomást és vendégfogadót létesítettek, ahol friss lovak és lovasok álltak készen a király üzeneteinek továbbítására.

Mint abszolút uralkodó, Dareiosz egy személyben kormányozta birodalmát. Hatalma örökletes volt, apáról fiúra szállt. Az öröklés jogát szentnek és sérthetetlennek tartották. Még a trónkövetelők is mint a másik ág leszármazottai, Kürosz fiai léptek fel. Az öröklés elve vallási tételt képezett: „Ahuramazda akaratából vagyok én király, Ahuramazda adta nékem a királyságot.”

Az országlásban a királyt törvényhozói segítették, ezek öntötték formába az ő akaratát. Tanácsadója elsősorban az a hat nemes volt, aki segédkezett a mágus Gaumata leverésében. Segítségük sosem mérült feledésbe, hercegi jogokat, óriási területeket kaptak, s a király csak a „hatok” családjából vehetett magának feleséget.

Tiszteletben tartotta és magáénak vallotta országai hagyományait, átvette az azokban honos rangokat és címeket, megőrizte formáit. Babilónban Kürosztól kezdve, Kambüszész, Dareiosz, majd Xerxész is mint Babilón királya uralkodott, Egyiptomban pedig mint a fáraók utóda, s egyiptomi nevet vett fel.

Az idegen vallásokkal szemben — akárcsak Kürosz — Dareiosz is igen türelmesen viselkedett. Megengedte az istentiszteleteket, támogatta a templomokat. Ahogy Kürosz vigyázott Marduk kultuszára Babilónban, és engedélyezte a jeruzsálemi templom újjáépítését, úgy segítette az utóbbit Dareiosz saját kincstárából. Tömjént ajánlott fel Artemisz és Apollón templomainak, s hozzájárult a khargehi Ámon-templom építkezéséhez is.

Minthogy a király maga perzsa volt, s népe elenyésző kisebbségben volt a leigázott népekkel szemben, fontos feladat hárult a „Tízezer Halhatatlan”-ra, a királyi gárdára. A „Halhatatlanok” a perzsa nemes családokból kerültek ki, ők látták el a király testőrségét, s ők képezték a hadsereg magvát. A birodalom arisztokráciája is perzsa volt, perzsa a legtöbb szatrapa, a legtöbb hadvezér, perzsák a „Király Szemei” és a „Király Fülei”, akik a satrapiák adóbeszolgáltatását avagy az utakat ellenőrizték. A perzsák mellett első helyen álltak a leigázott rokon törzs fiai, a médek. Hiszen Szúza volt a birodalom adminisztratív fővárosa, a hajdani élámi főváros, s a méd Ekbatana a nyári rezidencia.

A hadsereg háború idején – Hérodotosz szerint – több százezer főre rúgott. Tízezres hadosztályokból szervezték, ezek mindegyike tíz ezredből állt, az ezredek pedig századokra és tizedekre oszlottak. Háború esetén a hadjáratokra a birodalom valamennyi népe adott katonát a királynak, de a mag, a hadsereg békebeli alapja a „Halhatatlanok” voltak.

Dareiosz csak rövid ideig tartotta székhelyét Babilónban, s már i. e. 521 táján Szúza volt a fővárosa. Fellegvárat és palotát épített a romok helyén, s Szúza rövidesen a birodalom valódi központja lett. Palotájához a Libanonról hozatta a cédrust, Baktriából és Szardeiszből az aranyat, Szogdiánából a drágaköveket, a türkizt Khoraszmiából, ébenfát és ezüstöt Egyiptomból. Építői médek és egyiptomiak voltak, kőfaragói szardeisziak és iónok, aranyművesei szintén médek és egyiptomiak, kőművesei babilóniak.

A szúzai palota még be sem fejeződött, mikor az indiai hadjáratból hazatérve Dareiosz újabb építkezésbe fogott, immár szülőhazájában, a déli Pársza tartományban. Idehozatta a szúzai mestereket és kézműveseket, s hozzálátott Perszepolisz építéséhez. Az építkezés elhúzódott, s az utód, Xerxész folytatta apja munkáját.

Zarathustra – görögösen Zoroaszter – tanai lassan-lassan meghódították az Akhaimenidák birodalmát. E szerint Ahuramazda, a Legfőbb Isten alkotta az eget és a földet, ő rendezte el a csillagok járását. Ő a Jó, az Igazság, a Halhatatlanság, s vele szemben áll a Gonosz, Angra Mainju. Az egész világ két princípium között oszlik meg, ez a Jó és a Gonosz. Kettejük harca, természetesen, a Jó győzelmével ér véget. Az emberiség is részese ennek a harcnak, a jók Ahuramazda követői, a gonoszak Angra Mainju hívei. A halál után ítélet következik, mely végeláthatatlan büntetést hoz a gonoszoknak, s a jók elnyerik a paradicsomot. Zrínyi Miklós a Szigeti veszedelemben Ormuzd és Ahrimán formában, újperzsa alakban említi a két ellentétes princípiumot.

Ahuramazda szárnyaskorongos szimbóluma – mely asszír, kisázsiai, s még régebben egyiptomi eredetre megy vissza – számtalanszor megjelenik az Akhaimenida épületek reliefjein. A vallás át- meg átszövi az életet. A Nagy Isten ott van, amikor a király magas rangú vendéget fogad, s természetesen ott, mikor hozzá imádkozik az Országok Királya.

A király tűzoltáron lobogó szent tűz előtt végzi ájtatosságát. A szent tűz őrzésére szolgáltak a tűztemplomok, melyekből egy Perszeopolisz szomszédságában, Naks-e Rosztemnél, a királýsirok mellett található. Nem véletlenül. Naks-e Rosztem sziklás hegye szent hely volt már az Akhaimenidák előtt is. A négyzetes alapú torony az Akhaimenidák korából származik. A hegytetőn két tűzoltár áll.

„Ahuramazda akaratából vagyok én király, Ahuramazda adta nekem a királýságot.” – Dareiosz felirataiban csak Ahuramazdát emlegeti, ez azonban nem jelenti azt, hogy a perzsáknak ő lett volna egyetlen istene.

Hérodotosz szerint a perzsák a természeti erőket imádták, a napot, a holdat, földet, tüzet, vizet, s nem voltak sem templomaik, sem oltáraik. Nem is, görög értelemben véve. Véres áldozatokat hoztak, s ezeket a „mágus” közreműködésével mutatták be az isteneknek. Mint közbenjárók, a mágusok jelentős politikai befolyásra tettek szert, Gaumata, némi cselek árán, még trónra is került rövid időre.

II. Artaxerxész alig száz évvel Dareiosz után már együtt említi Ahuramazdát Anáhitával és Mithrával, ami arra utal, hogy az Akhaimenidák pantheonja ugyancsak sokszínű. Anáhita feltehetően a görög istenvilágból származott át, ő a termékenység, a nemzés, a vizek istennője, míg Mithra ősi indoiráni istenség, a napisten, az igazság, a megváltás istene. A primitív árja többistenhit ötvöződik így össze a többi ázsiai és a görög hitvilággal.

Dareiosz halálával fia, Xerxész (i. e. 486–465) került a trónra, aki előzőleg Babilón alkirálya volt tizenkét évig. Kegyetlenül elnyomta az egyiptomi és babilóni felkelést, majd hosszan tartó háborúba bonyolódott a görögökkel. Ennek során felégette ugyan Athént, de rögtön ezután vereséget szenvedett a szalamiszi ütközetben (i. e. 480). Hajóit tönkrevverte a görög flotta, Plataiánál pedig szárazföldi csapatai is vereséget szenvedtek (i. e. 479). Xerxész visszavonult a Hellészpontoszon keresztül, és inkább belevetette magát a szúzai és perszeopoliszi építkezések gondjaiba. Itt sokkal tehetségesebbnek bizonyult, mint hadvezérnek. Seregei kudarcot kudarokra halmoztak, s a perzsák szép las-

san kiszorultak azokról a Kisázsiaián túli görög területekről, amelyeket Dareiosz sorra meghódított.

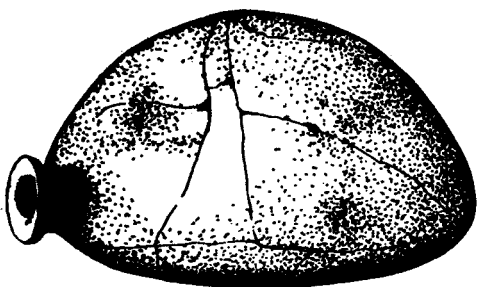
Xerxésszel megkezdődött az óperzsa birodalom lassú hanyatlása. Uralkodását már nem a nagyszerű szervezés jellemezte, mint nagy ősei korában, hanem a terror.

Utódai, a késői Akhaimenidák egyre gyengébbek lettek. Testvér-
gyilkosságok biztosították a szent öröklést, s lázadások dúltak fel
a birodalom látszólagos békéjét.

I. Artaxerxész (i. e. 465–424) már sosem vezette személyesen hadait. Visszaállította Babilónban a Xerxész idejében viaskodó Marduk-kultuszt, s Ezrának is megengedte, hogy 1500 zsidó családdal visszatérjen Jeruzsálembe. Újjáépült a jeruzsálemi templom is. A görög és a perzsa kultúra a háborúk és utazások révén, meg a területi átfedések következtében átszivárog egymás légterébe. Mindenfelé fejlődik a tudomány. Hérodotosz is ekkor írja meg nagy művét.

Míg Athén és Spárta küzdelme váltakozó szerencsével folyt, a perzsa birodalomban lázadás lázadást követett. Előbb a szardeiszi szatrapa, majd a médek, s újra az egyiptomiak zendülése következett, s II. Artaxerxész alatt (i. e. 404–359) Egyiptom kinyilvánította függetlenségét. Királyhoz hű szatrapák már csak a múltban voltak, s külön-külön megerősödve a kiskirályok a Nagy Király fejére nőttek. Ezt a folyamatot a szatrapák lázadása tetőzte be, akik többé nem engedelmeskedtek a királynak, s önállóan verettek pénzt. A hadsereg kezdett szétesni. Elszakadt Ciprus, Fönícia, Szíria, s a mérhetetlen adók miatt lázongott a birodalom egész nyugati része. Nem volt többé erős központi hatalom.

III. Artaxerxésszel (i. e. 359–338) rövid időre megváltozott a helyzet. Családi vérfürdő árán ugyan, de helyreállította a birodalom egységét. Leverte a lázadókat, visszafoglalta Egyiptomot, romba döntve a rebellis föníciai Szidón városát. A birodalom újjáéledése megzavarta az egymással küzdő görög városállamokat, Athént, Spártát, melyek felváltva léptek szövetségre a perzsákkal. Olyannyira, hogy a makedóniai Fülöp fiával, Nagy Sándorral könnyűszerrel verte le Athént. Odalett a városállamok függetlensége, de létrejött az egységes Görögország. Ugyanebben az évben III. Artaxerxészt megmérgezték, s vele meghalt az utolsó Nagy Király, akinek még volt országépítő ereje. Föltűnt Nagy Sándor, az új birodalom alapítója. A két utolsó Akhaimenida, Arsész (i. e. 338–336) és III. Dareiosz (i. e. 336–331) mit sem tehetett már az egyesült Görögország s annak zseniális hadvezére ellen.

A BIRODALOM BUKÁSA

Nagy Sándor a hellenizmus szellemének jegyében először a kisázsiai görög városokat akarta kiszakítani a perzsa birodalomból. De nem volt könnyű dolga magukkal a görög városokkal sem. A makedón uralom épp oly idegen volt a görögöknek, mint a perzsa. Ráadásul a kisázsiai görög városok nem szenvedtek különösen a „perzsa elnyomástól”. Az adók befizetése után is virágzott az élet, a kereskedelem, s a perzsa fennhatóság alatt összehasonlíthatatlanul jobban éltek, mint mikor ideiglenesen európai görög uralom alá kerültek a görög–perzsa háborúk során. Mikor maroknyi makedón seregével Nagy Sándor megindult Kisázsia felé, a perzsa hadsereg görög zsoldosaival találta szembe magát, Halikarnasszosz, Hérodotosz városa pedig határozottan a perzsa király híve maradt. Nagy Sándor a görög zsoldosokat mint a hellének árulóit lemészároltatta, Halikarnasszoszt meg fölégette. Isszosznál, a Földközi-tenger északkeleti csücskénél, 333-ban mérte

első közvetlen csapását III. Dareiosz lényegesen nagyobb seregére, s foglyul ejtette Dareiosz egész királyi családját is.

Rövidesen Nagy Sándor, vagy ahogy a perzsák mondják, Iszkander kezére került egész Kisázsia, Fönícia, Egyiptom, vagyis az óperzsa birodalom nyugati fele. Dareiosz időközben megkísérelte diplomáciai úton helyreállítani a barátságot és kiszabadítani családját. Három ízben is egyességet ajánlott a hódítónak, busás váltságdíjat családjáért, lánya kezét, s végezetül fele királyságát, az Eufráteszt jelölve meg a két birodalom határául. De a makedón hódító nem érte be ezzel. 331-ben Arbela mellett ütközött újra a két sereg, s ez Nagy Sándor végleges győzelmét hozta. Ezután bevonult Babilónba, majd Szúzába, a birodalmi fővárosba. Módszere hasonlított Nagy Kürosz, Dareiosz eljárásához, átvette a helyben talált közigazgatási rendszert, a szatrapákat jobbára megerősítette állásukban. Csak ott volt kíméletlen, ahol ellenállásra talált. Egyiptomban legális fáraó lett, Babilónban virágésővel fogadták, s megérkezve az iráni fennsíkra, első dolga volt, hogy az iráni nemes családok tagjait beolvassza a maga államvezetésebe. Szinte úgy érkezett Iránba, mint Dareiosz utóda. Szúza után a ceremóniális főváros, Perszeopolisz felé vette útját. Onnan kereste föl Kürosz sírját Paszargadaiban, hogy lerója tiszteletét. De nem sokkal ezután a megszállt Perszeopolisz lángba borult és leégett.

Nyitott kérdés, hogy Nagy Sándor szándékosan égettette föl Perszeopoliszt, bosszúból a Xerxész által fölperzselt Athénért, vagy a tűzvész a véletlen műve volt. A tényeken ez mit sem változtat. Porrá égett a világraszóló ünnepek színtere. S ezzel mintegy jelképesen is véget ért az Akhaimenidák kora, a birodalom nem volt többé.

A perzsák által Iszkandernek nevezett Nagy Sándor pár év alatt meghódította az egész ismert világot, s I. Dareiosznál is mélyebben behatolt Indiába, egész az Indus folyóig. Visszatérőben újra Szúzába ment – öt év telt el az első bevonulás óta –, feleségül vette III. Dareiosz lányát, s így jog szerint is az Akhaimenidák örökébe lépett. Röviddel ezután azonban, i. e. 323-ban Babilónban meghalt. Eltűnt az óperzsa birodalom, de csakhamar követte hódítója, Nagy Sándor is.

S a birodalommal együtt pusztult az ókor egyik varázslatos építménye, mely méltán lehetett volna a nyolcadik csoda: Perszeopolisz.

De nem tűnt el egészen. Romjai állnak, és a modern ember számára már nem is olyan megközelíthetetlenek.

A „PERZSA VÁROS”

Perszepolisz Dél-Iránban van, a teherán–sirázi út mentén, Siráztól 65 km-re északkeletre, Teherántól 900 km-re délre. Sirázból könnyen elérhető, egy órai autózással a romokhoz jutunk, a teherán–sirázi út kitűnő. Sirázban pedig szállodák és bértaxik várják a turistákat.

Az eredeti név, Pársza az iszlám hódítás után Takht-e Dzsamsid-ra változott, s Iránban ez használatos ma is. Takht-e Dzsamsid jelentése „Dzsamsid trónusa”, s eszerint Dzsamsid építette volna a palotákat. Dzsamsid az iráni mitológia első dinasztiájának, a „Törvényhozók”-nak tagja volt.

Perszepolisz romjait már számos középkori utazó is felkereste. Közülük Pietro della Valle a XVII. században adott először hírt Európának az ékirásos feliratokról. A múlt század elején James Justinian Morier végezte az első ásatásokat, és William Ouseley adta a romok első részletes leírását. Térképet először Eugène Flandin és Pascal

Xavier Coste, majd Charles Félix Marie Texier készített Perszepoliszról. Hazánk keletkutatói közül Vámbéry Ármin járt 1862-ben a romoknál, s nevét bevészte a „vendégekönyvbe”, egy ott talált magyar név, „Maróthy István 1839” társaságába, a Dareiosz-palota egyik ablakmélyedésébe. A bevésített nevek közt még egy magyar akad a Xerxész-kapun, egy Széchényi grófé, 1891-ből.

A tudományos igényű ásátások a múlt század végén kezdődtek, s a helyreállítási munkákkal együtt folynak mind a mai napig. Ennek során három fő fázist különböztethetünk meg. Az első a chicagói Keleti Intézet expedíciója Ernst Herzfeld vezetésével, 1931–34-ben. A cél Perszepolisz ásátása. Herzfeld után Erich Friedrich Schmidt vette át az expedíció vezetését, 1935–39-ig. Ekkor került sor Perszepolisz környékének átkutatására.

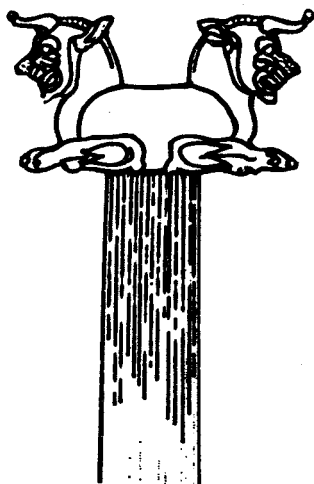
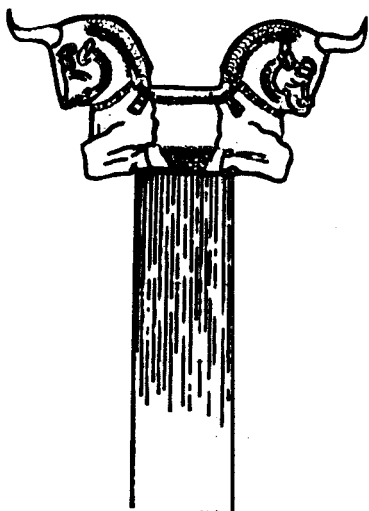
1939 óta a munka az Iráni Archeológiai Szolgálat fennhatósága alatt folyik, melynek igazgatója 1931-től 1960-ig a francia André Godard volt. Ebben a szakaszban kezdtek hozzá a rekonstrukcióhoz.

Az antik perzsa kultúra legjelesebb ismerője és kutatója napjainkban Roman Ghirshman.

Perszepolisz palotái és a környező épületek nem rabszolgamunka gyümölcseként születtek. Építői, akár perzsák, akár az elfoglalt országokból valók voltak, napszámban dolgoztak, s fizetségüket ezüstpénzben kapták. Az ásátások során előkerült több mint harmincezer ékírásos agyagtábla is. Ezek többségét a tudósok már lefordították. Egy részük éppen az építkezések elszámolásait tartalmazza. A munkások neve mellett fel van tüntetve, hogy ki hová való, mi a mestersege, és mennyi a bére.

Dareiosz indiai hadjárata idején, kb. i. e. 520–514 között kezdett az építkezéshez. Szúza, a birodalom adminisztratív fővárosa már csaknem készen állt, s nyári rezidenciának ott volt Ekbatana. De ez egyik sem volt igazi, perzsa területen. Ezért alapított Dareiosz perzsa földön egy új fővárost a legnagyobb perzsa ünnep, a tavaszi napéjegyenlőség, azaz újév – perzsául Nórúz – megünneplésére. Itt zajlottak le az újévi ünnepségek. Ide hordták a birodalom adófizetői ajándékaikat a Nagy Királynak, s a követek az üdvözléseket. Itt töltötte az udvar a tavasz első napjait, majd a paszargadai úton továbbvonult a nyári főváros, Ekbatana felé.

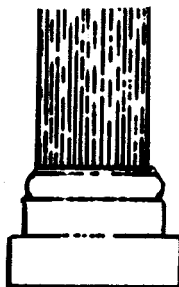
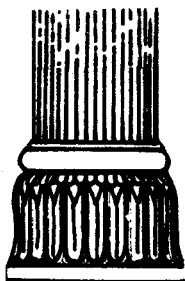
Sirázban a tavaszünnep, a március 21-i újév napjainkban is természeti fordulópont. Egyik napról a másikra eltűnik az a kevéske tél is, ami volt, a szeles, hűvös, néha esős időt szinte varázsütésre felváltja a napfényes meleg. Napok alatt virágba borulnak a rózsakertek és a gyümölcsfák, s a következő télíg nem hull egy csepp eső sem. Hacsak

valami meteorológiai csoda nem történik, s akkor az emberek még időszámításukat is az esőhöz igazítják.

A legnagyobb ünnepet a legnagyobb pompa illette meg. A kiválasztott terület elegyengetése után tehát egy óriási, mesterséges, emelt teraszt alakítottak ki, s erre kerültek a királyi épületek.

A perszeopoliszi terasz kb. 450 m hosszú, 300 m széles, magassága 8 és 18 m közt változik. A teraszt nagy kőkockákból épített védelmi fal vette körül, őrtornyokkal. A fal déli részén található Perszeopolisz legnagyobb felirata, melyet I. Dareiosz készíttetett. 8 m hosszú, 2 m széles, és háromnyelvű: óperzsa, élámi és akkád. De a háromnyelvű szöveg nem teljesen azonos, s itt Dareiosz eltért attól a szokástól, mely szerint az efféle feliratokon pontosan ugyanaz a szöveg áll három nyelven:

Jellegzetes oszlopfő- és talapzatformák

„– A Nagy Ahuramazda az Istenek legnagyobbika, ő alkotta Dareioszt, a Királyt, ő adta néki a királyságot; Ahuramazda akaratából Dareiosz a Király.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ez az ország, Perzsia, melyet Ahuramazda adott nékem, szép, jó lovai vannak, jó emberei, kik Ahuramazda és Dareiosz, a Király, akaratából nem félnek semmitől.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Segítsen engem Ahuramazda a királyi ház isteneivel; és óvja meg Ahuramazda ezt az országot ellenségtől, éhínségtől, Ármánytól. Ne jöjjön ellenség erre az országra, sem éhínség, sem Ármány. Ezt kérem én Ahuramazdától és a királyi ház isteneitől! Ezt adja meg nekem Ahuramazda és a királyi ház istenei!

– Én vagyok Dareiosz, a Nagy Király, Királyok Királya, sok ország királya, Hüsztaszpész fia, az Akhaimenida.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ezek azok a tartományok, melyek Ahuramazda akaratából birtokomba kerültek, Perzsián kívül felettük uralkodtam, féltek engem s adót hoztak nekem: Élám, Média, Babilón, Arábia, Asszíria, Egyiptom, Arménia, Kappadókia, Szardeisz, az iónok, akik a szárazföldön laknak és akik a tengeren túl laknak, Szagartia, Párthia, Drangiána, Ária, Baktria, Szogdiána, Khoraszmia, Szatagüdia, Arakhószia, India, Gandhára, a szkíták földje, Maka.

– Kinyilvánítja Dareiosz király: Ha úgy véled, hogy »Ne féljek én senkitől«, akkor véd meg ezt a perzsa népet! Ha a perzsa népet megvéded, akkor az idők végezetéig töretlen a boldogság, Ahuramazda által az következik erre a királyi házra.”

A palotákhoz való követ, az oszlopok, oszlopfők és talapzatok, az ajtó- és ablakkeretek köveit a keleti oldalon húzódó Kúh-e Rahmat (Kegyelem Hegye) oldalában fejtették. Az ide vezető északi völgyben ma is látható két félig kész oszlopfő, két óriás bikafej, a hegylábhoz leesve. A völgyekben szanaszét lefejtett kövek, kifaragatlan oszlopok, oszlopfők.

A fekete márványt a Hárem talapzatához és a reliefekhez Madzsdábád hegyéről hordták, ez kb. 25 km-re van a Siráz felé vezető úton. A sirázi építkezésekhez és épületdíszítésekhez ma is innét viszik a márványt.

A falak, a kőmunka kivételével, napon szárított agyagtéglából épültek, melyek mérete $13 \times 32 \times 32$ cm. Egyes helyiségeknél égetett téglát is használtak, s habarccsal erősítették össze. Maguk az ajtók tömör fából készültek, arany- vagy más fémborítással. Az Apadána ajtóit például arannyal borították, s a borítást aranszőgek erősítették a fához.

A padlózat főként kőből készült, ahol nem, ott egyfajta gipsz-kréta

keveréket használtak, és tartós vörös festékekkel színezték. Néhány épületben megmaradt az eredeti padlózat, pl. a Kincstárban, a Háremben, a Tacsarában.

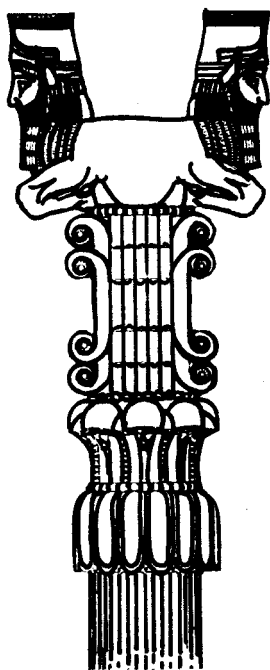
Az épületek fatetejéhez elsősorban a Libanonról hordták a cédrusgerendákat. A tetőt, az ajtókat, a kárpitokat a tűzvész teljesen elpusztította, az ásatáskor mindenhol elszenesedett fadarabok, égett szőnyegmaradványok kerültek elő.

A teraszon kívül elhelyezkedő, szintén a tűz áldozatául esett épületek szoros egységet alkottak a terasz épületeivel. Azok is kőből készültek, művészi faragásokkal dúsan díszítve. A magasabb rangú udvari tisztviselők, a Nagy Király tanácsadói és hivatalnokai laktak itt az ünnepségek idején és a meghódított országok küldöttei. Ezek az épületek a palotákkal együtt képezték voltaképpen a királyi várost.

Az építkezés megkezdésétől a nagy tűzvészig mintegy 180 esztendő telt el. Ennyi volt Perszeopolisz élettartama.

Az építkezésben jószerevet a birodalom valamennyi nemzetisége részt vett: médek, sírek, egyiptomiak, babilóniak, iónok stb. Az épületek esztétikai szempontból nem mutatnak görög hatást, annál szembevetőbb viszont az egyiptomi–babilóni elemek sokasága és az ottani építészet stílusjegyei. Dareiosz Perszeopolisszal mintegy negyven-ötven évvel előzte meg az athéni Akropolisz építését.

Perszeopoliszt a paloták alatt összefüggő vízvezeték-rendszer hálózta be. A háztetőkről a vizet csurgókon a csatornába vezették. A csatorna kőből épült, mélysége helyenként elérte a hat métert, szélessége pedig egy méterig terjedt. A terasz déli részén volt a kifolyója. A Trónterem külső, keleti részén az ásatások során előbukkant az a lépcső, mely a csatornába vitt le, s amelyet feltehetően annak tisztítására használtak. A Kűh-e Rahmat hegyoldaláról lefolyó vizet ma is ez a vezeték viszi el a romoktól.

PERSZEPOLISZ ÉPÜLETEI

A perszepoliszi építkezéseket legkönnyebben a feltárások után készült alaprajz segítségével lehet áttekinteni. A nagy terasz épületeinek arányait az ábra jól érzékelteti.

Monumentális lépcső (1) – 111 lépcsőfokkal – vezet fel a terasz északi részére, a nyugati oldalon. A lépcső jobb és bal oldali szárnyban, a falal párhuzamosan halad, egyszer fordul, s a terasz tetején találkozik. A lépcsők hossza csaknem 7 m, szélességük 37,5 cm, magasságuk 10 cm, a szélén 75 cm magas kőkorlát húzódik. A lépcsőkön felérve a Xerxész-kapuvál (2) találjuk szembe magunkat. A kapun a következő felirat áll:

„– Nagy Isten Ahuramazda, aki ezt a földet teremtette, aki amott az eget teremtette, aki az embert teremtette, aki boldogságot teremtett az embernek, aki Xerxészt királlyá tette, sokak királyává, sokak urává!

– Én vagyok Xerxész, a Nagy Király, Királyok Királya, a sokféle embert magában foglaló tartományok királya, király ezen a nagy földön széltejében-hosszában, Dareiosz király fia, Akhaimenida!

– Kinyilvánítja Xerxész király: Ahuramazda akaratából építettem én ezt a Minden Országok Kapuját. Sok egyéb nagyszerű épült Pársa városában, van, amit én építettem, és van, amit atyám épített. Ahány szép épület itt látható, azt mind mi építettük Ahuramazda kegyelméből.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Ahuramazda óvjon engem, az én királyságomat, és mindazt, amit én építettem; és amit atyám épített, azt is óvja Ahuramazda!

A Xerxész-kapu kisebb, négyzet alakú tér, 25×25 m, melynek keleti és nyugati ajtaját kolosszusok tartják: keleten két emberfejű szárnyas bika, nyugaton két bika. (Ezek a motívumok az asszír palotaépítészeti erős hatását mutatják.) Fölöttük látható Xerxész háromnyelvű felirata. Az épület tetejét eredetileg négy oszlop tartotta. Ezekből kettő maradt meg, a harmadikat az Iráni Archeológiai Szolgálat állította helyre közvetlenül az 1971-es ünnepségek előtt. Az északi fallal szemközt kis tűztartó állt. A keleti ajtó hosszú útra nyílik, mely a Trónteremhez vezet. A déli ajtó igen egyszerű, ez nyílik az Apadána felé. A déli fal mentén, már kint, az Apadána udvarán, monolit vízmedence található (3), $4,85 \times 5,68$ m méretű, a hozzá tartozó csatorna rendszerrel.

Az Apadána (4–6) Perszepolisz legpompásabb palotája, Dareiosz és utódainak fogadóterme. Építészeti és díszítési szempontból egyaránt mestermű. Az „apadána” óperzsa szó, jelentése palota. Itt tartották az újévi ünnepségek fogadásait, az országok követei itt rótták le tiszteletüket a Nagy Király előtt.

A palota középső részét óriási, négyzet alapú terem alkotja, 60×60 m, azaz 3600 m^2 alapterületen. A tetőt 36 kőoszlop tartotta, hatos sorokban. Az oszlopok magassága 19,26 m. Ezekből ma három áll. A teremhez három oldalon, északon, keleten és nyugaton egy-egy oszlopcsarnok csatlakozott 12–12 oszloppal, kétszer hatos sorban, a nagyterem oszlopsorainak vonalában. A nyugati csarnokban öt, a keleti csarnokban négy, az északiban egy oszlop maradt meg, a keleti csarnok egy oszlopát – akár a Xerxész-kapu esetében – csak a két és fél ezer éves ünnepségek előtt állították helyre. A keleti csarnok oszlopfői oroszlánok, az északi és nyugati csarnokéi bikák. A déli oldalon szobák sora húzódott. A nagyterem keleti és nyugati oldalán egy-egy ajtó nyílt az oszlopcsarnokokba, az északi és déli oldalon kettő-kettő. A terem fala 5,5 m vastag, napon szárított téglából készült, ajtai arany-

borítású fából voltak. A teremfelsőt hajdan színes zománcsempék díszítették, tele állat-, cédrus- és datolyaábrázolással, némelyiken ékírással.

Ernst Herzfeld expedíciója 1933-ban az Apadána keleti falának két sarkában egy-egy kőládát talált. A ládák mérete $12 \times 45 \times 45$ cm, s mindkettőben egy arany- és egy ezüsttábla volt. A táblák mérete 33×33 cm, vastagsága 15 mm, az aranytábla súlya 5 kg, az ezüsttábláé 4 kg. A táblákra írt szöveg tanúsága szerint az Apadána alapítótábláival van dolgunk, melyet Dareiosz készíttetett.

„– Dareiosz a Nagy Király, a Királyok Királya, a tartományok királya, Hüsztaszpész fia, az Akhaimenida.

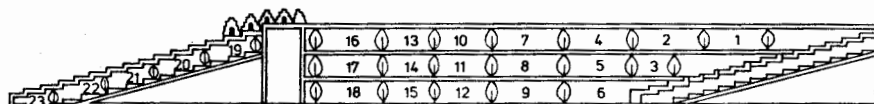
– Kinyilvánítja Dareiosz Király: Ez az a királyság, amelyet bírok, a szkíták földjétől kezdve, kik Szogdiánán túl laknak, egész Etiópiáig, Indiától egész Szardeiszig, amit Ahuramazda, az Istenek Legnagyobb bika adott nékem. Óvjon engem Ahuramazda, és az én királyi háza-mat!”

A táblák ma a teheráni Archeológiai Múzeumban láthatók.

Az északi és keleti oszlopcsarnokba az udvarról hatalmas, szimmetrikusan elhelyezett pompás lépcsők vezetnek, melyek külön is szót érdemelnek. A két oldal szerkezete és díszítése azonos. Jobb- és baloldalt egy-egy szélső lépcső vezet fölfelé, s középen, egy lépcsőhossznyi szélességben kiugratva, egy szintén kétszárnyú, jobbról és balról összetartó lépcső. Nézzük a keleti lépcsőt. Az oldalfalakat teljes terjedelemben féldomborművek díszítik, s ezeket meg kell közelebbről is tekinteni. Dareiosz birodalmának valamennyi meghódított népe fellelhető itt, amint az újévi ünnepségekre igyekezve, országuk legbecsesebb ajándékait hozzák a Királyok Királyának. Az alattvalók balról haladnak közép felé. A különféle küldöttségeket a „Halhatatlanok”, a Nagy Király testőrei, perzsák és médek vezetik. A lépcső és a mellvéd alkotta háromszögekben az ókori Kelet egyik ősi motívuma, bika és oroszlán harca látható. A jobb szárny és a mellvéd oldalfalát a Tízezer Halhatatlant ábrázoló dombormű díszíti.

A domborműsorok között két ékírásos felirat található. A jobb oldali, perzsa és médek katonái között, élamai és babilóni nyelven, a bal oldali az országok küldöttei között, óperzsául adja tudtunkra, hogy ez itt már Xerxész műve, ő építette a lépcsőt az Apadánához, amit Dareiosz kezdett el.

Az Apadánától délre, a terasz nyugati partja mentén kisebb palota helyezkedik el, a Tacsara, Dareiosz palotája (18–20). A szó jelentése

Az országok küldöttjei így jönnek sorban az Apadána keleti lépcsőjén, és ezeket az ajándékokat hozzák:

1. Médek –
kancsó, serlegek, tűr, karperecek, öltözékek
2. Szúzaiak –
íjak, serlegek, nőstényoroszlán kölykeivel
3. Arméniaiak –
egy ló és vázák
4. Árják –
serlegek, egy kétpúpú teve és bőrök
5. Babilóniak –
vázák, arannyal és ezüsttel töltve, kelmék, egy zebu
6. Szírek –
vázák, serlegek, karperecek és egy kétlovas kocsi
7. Arakhósziak –
serlegek, egy kétpúpú teve és bőrök
8. Kilikiaiak –
serlegek, bőrök, kelmék és kosok
9. Kappadókiaiak –
egy ló, ruhák
10. Egyiptomiak –
egy bika és kelmék
11. Csúcsos süvegű szkíták –
egy ló, karkötők, öltözékek
12. Iónok –
kupák, kelmék, kosok
13. Párthusok –
serlegek és egy kétpúpú teve
14. Gandháriak –
zebu, lándzsák és egy pajzs
15. Baktriaiak –
edények és egy kétpúpú teve
16. Szagartaiak –
öltözékek és egy ló
17. Szogdok –
egy tűr, karperecek, bárdok és egy ló
18. Indiaiak –
vázákkal telt kosarak, egy szamár és bárdok
19. Thrákok –
lándzsák, egy pajzs és egy ló
20. Arabok –
kelmék és egy egypúpú teve
21. Drangiaiak –
egy lándzsa, egy pajzs és egy hosszú szarvú bika
22. Líbiaiak –
egy antilop és egy kétlovas kocsi
23. Etiópok –
egy váza, elefántagyarok és egy okapi

szintén palota. Mintegy két méterrel magasabban van az Apadánánál, s kövei igen szépen megmaradtak. A déli részen levő oszlopcsarnoknál található felirat szerint építését Dareiosz kezdte, majd Xerxész fejezte be. Tacsarának nevezték, de minthogy nagytermének köveit tükörfényesre csiszolták, Tükörterem néven vált híressé.

A Tacsara egy központi teremből áll, ez a Tükörterem, és az ezt körülvevő kisebb szobák sorából, hálósobák, öltözők, az udvari szolgálattevők szobái. Csak délről csatlakozik hozzá egy oszlopcsarnok, kétszer négy oszloppal. Bejárata is itt van, a csarnokhoz jobbról és balról egy-egy lépcső vezet fel. A nyugati (bal oldali) lépcső melletti felirat a lépcső építőjét már III. Artaxerxészben jelöli meg. A Tacsara nyugati oldalán szintén van egy kisebb kétszárnyú lépcső.

A Tükörteremben eredetileg 12 oszlop állt, három négyes sorban elhelyezve. Hat ajtaja volt és négy ablaka. Az ajtókereteket féldomborművek díszítik, az északi és déli ajtón a belépő vagy a távozó királyt ábrázolják, a keleti és nyugati ajtón a király oroszlánal, bikával vagy szörnyekkel viaskodik. A csarnok ajtókeretein szolgákat örökített meg a hajdani kőfaragó. Mellvédjét lándzsás perzsa gárdisták díszítik, az idevezető lépcsőt pedig ajándékot hozó szolgák hada.

A csarnok nagyobb udvarra nyílik, melynek déli oldalán, a terasz DNy-i csücskében egy eddig azonosítatlan palota romjai állnak (21). Az udvar keleti oldalán nagy lépcső vezet a Hadishoz.

A Hadis, Xerxész palotája (22–25) az egész perszepoliszi terasz legmagasabb részén helyezkedik el. Jóval nagyobb, mint a Tacsara. Elrendezése hasonló a már eddig ismertetett palotákéhoz. Négyzetes nagyterme 1332 m²-en 36 oszlopot tartalmazott, hatszor hatos sorokba rendezve. Északi oldala oszlopcsarnokra nyílik, melynek tetejét kétszer hat oszlop tartotta. A csarnok előtt tágas udvar terül el, melynek nyugati szélén van a palotához vezető lépcső. A nagyterem keleti és nyugati oldalán szobák találhatók, pihenő- és dolgozóhelyiségek. A déli részt egy keskeny tornác zárja le.

Az egész palotából csak néhány ajtó- és ablakkeret, s az oszlopok talapzatai maradtak fenn. A bejárati ajtó keretét Xerxész alakja díszíti, amint belép vagy távozik a teremből, mögötte két-két szolga, kik legyezőt és napernyőt tartanak. Az oldalsó szobákba nyíló ajtókat, akár a Tacsaránál, a szolgálattevő személyzet alakjai díszítik.

A Hadis érdekességét az ablakkeretek reliefjei jelentik. Sehol másutt Perszepoliszban, egyetlen más palotánál sem találhatók domborműves ablakkeretek. Ezeken is az alattvalók, hűbéresek hoznak ajándékot a kezükben, vállukon vagy a hónuk alatt.

A palota feliratai többször is egyértelműen szólnak az építőről és a műről:

„Kinyilvánítja Xerxész, a Nagy Király: Ahuramazda kegyelméből építettem ezt a Hadist. Óvjon engem Ahuramazda az istenekkel, az én királyságomat, s mindazt, amit én alkottam!”

A Hadis déli falától lépcsők vezetnek a Háremhez (26–28).

Xerxész palotájától délre kisebb-nagyobb szobák sora húzódik, a terasz déli fala mentén, majd derékszögben megtörve észak felé tartanak. A szobák 2-3-4-6 oszloposak voltak. A keleti fronton állt a központi terem háromszor négy oszloppal, előtte az oszlopcsarnok kétszer négy oszloppal. A csarnok udvarra nyílt.

A Hárem építését Dareiosz kezdte, de nagy részét Xerxész végezte. A romokat a chicagói expedíció ásta ki Ernst Herzfeld vezetésével, s az egész keleti szárnyat restaurálták, kisebb módosításokkal. A Nagytermet és a szobákat ma a Perszepolisz Múzeum és az Iráni Archeológiai Szolgálat irodái foglalják el.

Ugyancsak Herzfeld találta meg a főszárny délnyugati csücskében azt az 58×52 cm-es kőtáblát, melyre Xerxész alapító okiratát vésték óperzsa nyelven.

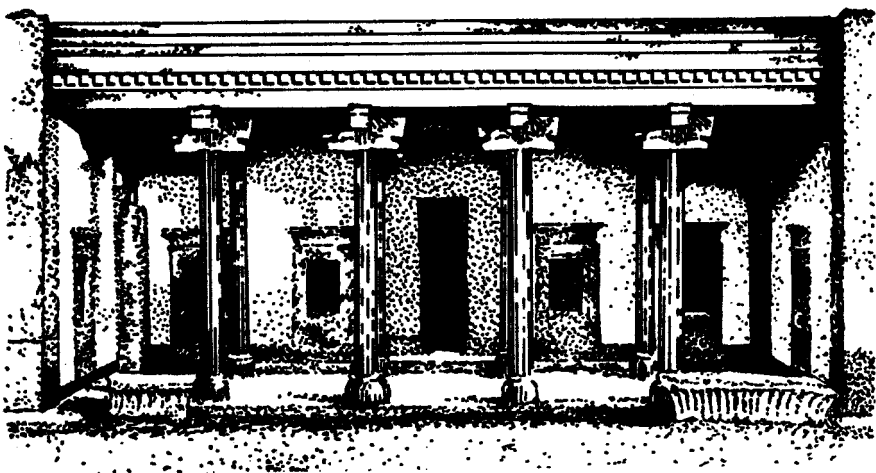
„– Nagy Isten Ahuramazda, aki ezt a földet teremtette, aki azt az eget teremtette, aki az embert teremtette, aki az embernek boldogságot teremtett, aki Xerxészt királlyá tette, királlyá a királyok között, uralkodóvá az uralkodók között.

– Én vagyok Xerxész, a Nagy Király, Királyok Királya, a sokféle embert magában foglaló tartományok királya, ennek a nagy és kiterjedt földnek királya, Dareiosz fia, az Akhaimenida.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Az én apám Dareiosz, Dareiosz apja Hüsztaszpész, Hüsztaszpész apja Arszamész. Hüsztaszpész és Arszamész is, mindkettő élt még abban az időben. Ahuramazda akarata volt, hogy Dareioszt, ki atyám volt, királlyá tegye ezen a földön. Mikor Dareiosz király lett, sok nagyszerű épületet épített.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Dareiosznak más fiai is voltak. De Ahuramazda akarata az volt, hogy atyám, Dareiosz, engem tegyen meg maga után a legnagyobbknak. Mikor atyám távozott a trónról, Ahuramazda akaratából én lettem a király atyám trónusán. Mikor király lettem, sok nagyszerűt építettem. Amit atyám alkotott, azt én megőriztem, és más épületekkel gyarapítottam. Amit én építettem, és amit atyám épített, azt mind Ahuramazda kegyelméből építettük.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Óvjon engem Ahuramazda, és az én királyságomat, és mindazt, amit én építettem. És amit atyám épített, azt is óvja Ahuramazda!”

A Harem rekonstrukciójának két fázisa: a helyreállított ajtó- és ablakkeretek, és a teljes rekonstrukció

Az északi oszlopcsarnok köfalán Szászánida-kori (i. sz. III–VII. század) falikép látható.

A Háremtől keletre, a terasz DK-i sarkában találhatók Perszeopolisz Kincstárának romjai (29). Az óriási, 134×77 m-es területen az oszlopos termekből nem maradt más, mint égett falmaradványok néhány szép domborművel s az oszlopok kőtalapzatai. Még az épületek alapfalai is teljesen összeégtek. Két nagyobb teremből és számos kisebb helyiségből állt. Az északi fronton elnyúló nagyterem tetejét száz faoszlop tartotta húsz oszlop szélességben. Az ettől délre elhelyezkedő másik nagy teremben 11×9 , vagyis 99 faoszlop állt. A Kincstár épületei is mind napon szárított téglából készültek, csak az ablak- és ajtókeretek s az oszlopok talapzatai voltak kőből.

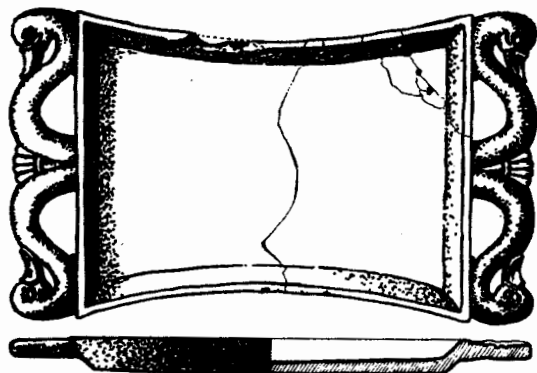
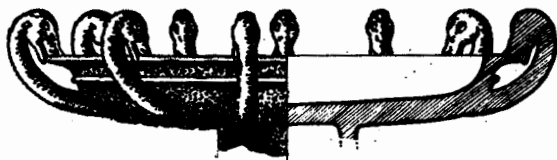
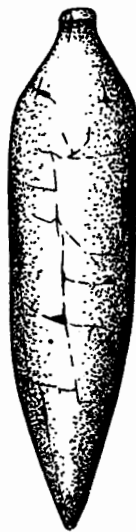
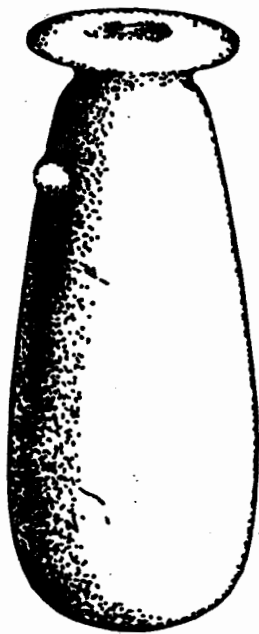
A kilencvenkilenc oszlopos teremtől keletre levő belső udvar déli és keleti falán két nagy relief maradt meg, a déli relief van jobb állapotban. Mindkettő királyi fogadást ábrázol. A király, I. Dareiosz, trónján ül, s egy méd főembert fogad. A király jobb kezében kormánypálca, baljában az élet virága, a lótusz. A király előtt két tömjénfüstölő áll, azon túl a méd, kissé meghajolva, tiszteletteljesen ajkához emeli jobbját. A trón mögött a trónörökös, Xerxész, kezében szintén lótuszvirág, mögötte két udvari méltóság. Jobbról-balról egyaránt két-két perzsa gárdista zárja a képet, a bal oldaliak lándzsával, a jobb oldaliak egyike lándzsával, a másik tömjéntartóval. A dombormű ma a teheráni Archeológiai Múzeumban látható.

A Kincstárat széles utak választották el a szomszédos épületektől, nyugaton a Háremtől, északon a Trónteremtől, keleten a teraszfalnál levő helyőrségtől, és délen a terasz erődítményétől.

Az ásások során derült fény arra, hogy a Kincstár, amit Xerxész építtetett, egy korábbi épületre, I. Dareiosz kincstárára épült rá, mely jóval nyugatabbra, a Hárem területére is kiterjedt. Feltehetően azután nyerte el végleges helyét, hogy Xerxész megépítette a Hárem keleti szárnyát.

Ugyanakkor került elő hét kőtábla is, 58×52 cm-esek, Xerxész idejéből, kettő akkád, öt óperzsa nyelvű. Három óperzsa tábla szövege pontosan megegyezik a Háremben talált tábla szövegével de kettő – szintén azonos szöveggel – igen érdekesen ír arról, hogyan terjesztette Xerxész Zarathustra vallását. Ezeket „daiva”, azaz démonfeliratok néven ismerik a szakirodalomban.

„– Nagy Isten Ahuramazda, aki ezt a földet teremtette, aki azt az eget teremtette, aki az embert teremtette, aki a boldogságot teremtette az embernek, aki Xerxészt királlyá tette, egyet a sokak királyává, egyet a sokak urává.

Az ásatás során előkerült
régészeti leletek

– Én vagyok Xerxész, a Nagy Király, a Királyok Királya, a sokféle embert magában foglaló tartományok királya, király ezen a nagy földön szélteben-hosszában, Dareiosz király fia, Akhaimenida, perzsa, perzsa fia, árija, árija származású.

– Kinyilvánítja Xerxész király: ezek (azok) a tartományok, amelyeknek én Ahuramazda akaratából királya voltam; Perzsián kívül felettük uralkodtam, adót hoztak nekem, amit parancsoltam nekik, azt megtették, az én törvényem erősen tartotta őket: Média, Élám, Arakhószia, Arménia, Drangiana, Párthia, Ária, Baktria, Szogdiana, Khoraszma, Szattagüdia, Szardeisz, Egyiptom, az iónok, akik a tengeren laknak és akik a tengeren túl laknak, a makák, Arábia, Gandhára, India, Kappadókia, a dahák, a haumaivó szakák, a csúcsos-süveget viselő szakák, Szkudra, az Ákaufakabeliek, a líbiaiak, a károk, az etiópiaiak.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Amikor király lettem, volt ezek közt a tartományok között, amelyek fentebb fel vannak írva, amelyben zavargás volt. Aztán Ahuramazda nekem segítséget hozott. Ahuramazda akaratából legyőztem azt a tartományt, és helyére tettem. S ezek között a tartományok között volt, ahol azelőtt hamis isteneket imádtak. Azután Ahuramazda akaratából leromboltam ama démon-szentélyt, és kihirdettem: »Ne imádják a hamis isteneket.« Ahol azelőtt hamis isteneket imádtak, ott én Ahuramazdát és Artát (Törvény, Igazság) imádtam szertartás szerint.

– S volt más, amit rosszul tettek; azt én helyrehoztam. Ezt, amit én tettem, mind Ahuramazda akaratából tettem. Ahuramazda segítséget hozott nekem, míg a tettet végrehajtottam.

– Te, aki majdan leszel, ha azt gondolod: »Boldog szeretnék lenni életemben, és holtom után áldott szeretnék lenni«, tiszteld azt a törvényt, amelyet Ahuramazda rendelt el; imádd Ahuramazdát és Artát szertartás szerint. Az az ember, aki tiszteli azt a törvényt, amelyet Ahuramazda elrendelt, és imádjá szertartás szerint Ahuramazdát és Artát, az egyrészt boldog lesz életében, másrészt áldott lesz holtá után.

– Kinyilvánítja Xerxész király: Óvjon meg Ahuramazda a bajtól engem és királyi házamat és ezt az országot! Ezt kérem én Ahuramazdától, ezt adja meg nekem Ahuramazda!” (Tóttösy Csaba fordítása.)

A Kincstár százoszlopos termében két fekete márványból készült súlyt találtak, mely súly és ezüstpénz mérésére szolgált. Az egyik 120 karsa súlyú (9,950 kg), a másik 60 karsa súlyú. A súlyokon óperzsa, élami és babilóni nyelven írták fel a súly mértékét és Dareiosz nevét a szokásos jelzőkkel.

A 99 oszlopos terem szomszédságából előkerült három bronzorosz-

Márványsúly

lán, tálak, edények, ma mind a teheráni Archeológiai Múzeumban található.

Perszeopolisz, Szúza és Babilón dús kincstáirairól görög történetírók regélnek csodákat. A tömérdek arany- és ezüstpénz, az arannyal áttört kelmék, az arany- és ezüstedények, az ékszerek mind Nagy Sándor birtokába jutottak.

A Tacsara és a Kincstár között – egy meghatározhatatlan palota romjai mellett (21) – áll a Tanácsterem (Tripylon v. Központi Terem) (14–16).

Az Apadána és a Trónterem közti nagy udvar déli végét zárja le. Ez a kis palota is emelt teraszon épült, mintegy két és fél méterrel magasabban az udvar szintjénél.

Az udvarról monumentális dupla lépcső vezet fel a kétoszlopos előcsarnokba. Innét léphetünk be a tulajdonképpeni Tanácsterembe, melyben négy oszlop állt. Pontosan szemben a bejárati ajtóval, a déli oldalon is ajtó nyílik egy belső udvarra, ahonnan jobbra lépcső visz a Hadishoz. A terem keleti ajtaja a Trónterem felé néz.

A kis palota legszebben megmaradt része az északi oldalon levő nagy dupla lépcső. Falát bikára támadó oroszlán és szfinksz rajzai díszítik. A korlátok és a mellvéd külső oldala mész és perzsa gárdisták hosszú sorát örökíti meg. A korlát belső oldalán udvari méltóságok haladnak fölfelé, kezükben lótuszvirággal.

A terem ajtónyílásai viszonylag nagyok és gazdagon díszítettek. A keleti ajtó reliefsje trónján ábrázolja a palotát építtető Dareioszt, a mögötte álló Xerxész még csak trónörökös. A Királyok Királya trónusát a birodalom húsz hűbérese tartja. Ahuramazda alakja lebeg a kép fölött: a szárnyaskorongból kiemelkedő emberi felsőtest, derék-

tól fölfelé, ez Ahuramazda állandó megjelenési formája, mellyel a továbbiakban is gyakran találkozunk. Az északi és déli ajtó a belépő, illetve távozó Dareioszt mutatja, mögötte két-két szolgálóval, kik napernyőt és illatszeres edényt tartanak kezükben. Fölöttük Ahuramazda lebeg.

A déli ajtóval szemközt, a belső udvar végén szintén lépcső van, ennek fala is domborművekkel ékes. A középen elhelyezett felirat két oldalán egymással szemben álló gárdisták sorakoznak. A sarkokat oroszlán és bika harca, a karfát az adófizetők alakjai töltik be.

A Kincstártól északra, a terasz ÉK-i szárnyán helyezkedik el Perszeopolisz legnagyobb palotája, a Trónterem vagy Százoszlopos Palota (13). Építését Xerxész kezdte, majd I. Artaxerxész fejezte be.

Perszeopolisz főbejáratától, a Xerxész-kaputól közvetlen út vezet ide, a terasz északi széle mentén. Ahol az út derékszögben megtörik és délre fordul, egy befejezetlen csarnok állt, a Trónterem udvarának közvetlen bejárataként. Az udvar túlsó, déli végén oszlopcsarnokon át jutunk a hatalmas terembe. Négyzetes alakú ez is, mint Perszeopolisz valamennyi királyi palotája, 70×70 méter, s tíz sorban száz 12 méter magas kőoszlop tartotta mennyezetét. Az oszlopcsarnokban két sorban 8–8 oszlop állt. A terem és a csarnok oszlopai az Apadána oszlopaihoz hasonlítottak, de ezekből csak a talapzatok maradtak meg. A terembe nyolc ajtó nyílt, kettő-kettő minden oldalon. Az északi oldal ajtókeretei a legdíszesebbek: öt egymás fölötti sorban tíz-tíz, összesen ötven lándzsás perzsa és méd harcost ábrázol, szembeállva a függőleges köztengellyel. A legfelső sorban, a hatodikban látjuk a királyi fogadás főszereplőit: a király trónusán ül, és egy magas rangú médet fogad. A király előtt két tömjénfüstölő, a méd hódolatteljes pózban. A király mögött szolgálattevők, s a kép jobb és bal oldalán egy-egy perzsa testőr. A téma azonos a Kincstárban talált két nagy reliefsel, csak itt a trónörökös nélkül.

A déli oldal ajtókeretein a birodalom hűbéresei láthatók három-három sorban, amint fölemelt kézzel tartják a trónt. A trónuson ül a Nagy Király, mögötte szolgál, legyezővel. A trónus fölött a Nagy Isten, Ahuramazda szárnyas alakja vigyáz a Nagy Királyra és országaira. A keleti és nyugati ajtónyílásokon, melyek keskenyebbek a déli fal ajtóinál, a király szárnyas, oroszlánfejű avagy skorpiófarkú szörnyekkel viaskodik. Az északi falon hét ablak van egyiptomi stílusú „hornyolt” párkánnyal, a többi falon 9-9 falmélyedés, „álajtó”.

A Tróntermet a palotaőrség és a személyzet szobái vették körül.

A palota keleti oldalán pedig a királyi kocsiszínek és istállók (11–12) foglaltak helyet, s még egy kisebb palota harminckét oszloppal.

A PERZSA KIRÁLYOK SÍRJAI

Az Akhaimenida nagykirályok nemcsak az ünnepek fővárosát telepítették a birodalom területén belül Perzsiába, de temetkezési helyül is a szülőföldet választották. Nagy Kürosz, a birodalom tényleges alapítójának sírja még Paszargadaiban van, 65 km-re Perszepolisztól északra, de Dareiosztól kezdve a királyok Perszepolisz közvetlen térségébe helyezték sírjaikat. Négyet Naks-e Rosztém kőszikláiba vájattak, mely alig négy kilométerre van a palotától észak felé, s hármát a romok keleti oldalán húzódó Kúh-e Rahmat oldalába. A hét királysír közül mindössze egyről sikerült minden kétséget kizáróan megállapítani az építettöt, s ez Dareiosz sírja Naks-e Rosztémnél. A többinél a tudósok csak több-kevesebb valószínűséggel azonosíthatták a sírokat. Ezek szerint Naks-e Rosztémnél a sírok a következők (jobbról balra haladva): Xerxész, I. Dareiosz, I. Artaxerxész és II. Dareiosz sírja, Perszepolisznál pedig a déli sír II. Artaxerxészé, az északi III. Artaxerxészé,

s az ezektől még délebbre eső, befejezetlen sír feltehetően III. Dareiosznak készült.

A Perszeopolisz környéki sírok mindegyike azonos formában épült. Hatalmas, kereszt alakú, simára csiszolt függőleges homlokzat közepén ajtó vezet a kriptába, s a sírhelyek a sziklába vannak vájva. A keresztalak vízszintes szára palotahomlokzatot utánóz: a bejárati ajtó mellett féloszlopok tartják az előreugró tetőt. A kereszt felső szára királyi szertartást mutat be: a király emelvényen áll és imádkozik. Előtte az oltáron lobog a tűz. A tűzoltár talapzata épp olyan magas, mint a király emelvénye. Fent, középen Ahuramazda szárnyas alakja lebeg, a jobb felső sarokban a holdkorong. Az egész áldozati emelvényt a birodalom adófizetői tartják felemelt kezükön, két szint magasságban.

Hogy a sírkamra homlokzatát palota formájúra tervezték, az nem véletlen hasonlóság. I. Dareiosz Naks-e Rosztem-i sírkamrájának homlokzata nemcsak formára, de méreteit tekintve is pontosan megegyezik perszeopoliszi palotájának, a Tacsarának homlokzatával, természetesen az ablakok nélkül.

A Nagy Király a túlvilágon is Nagy Király kívánt maradni, átmentve földi maradványaival a perszeopoliszi palota emlékét oda is, amely már túl van jón és rosszon.

AZ ÓPERZSA BIRODALOM URALKODÓI

Akhaimenész (Hahāmaniš) i. e. kb. 705–675
Teiszpész (Čišpiš) kb. 675–640

Ariaramnész (Ariyāramna) kb. 640–590	I. Kүrosz (Kuruš) kb. 640–600
Arszamész (Aršāma) kb. 590–559	I. Kambүszész (Kambūjiya) kb. 600–559
Hүsztaszpész (Vištāspa)	II. (Nagy) Kүrosz 559–530
	II. Kambүszész 530–522
I. Dareiosz (Dārayavauš) 522–486	
Xerxész (Hšayāršā) 486–465	
I. Artaxerxész (Artahšaça)	
465–424	
II. Dareiosz 424–404	
II. Artaxerxész 404–359	
III. Artaxerxész 359–338	
Arszész 338–336	
III. Dareiosz 336–331	

Nagy Sándor i. e. 331–323

A nevek görög és óperzsa alakban szerepelnek

A tudományos irodalomban használt átírás
magyar kiejtése:

š = s

ḥ = kh (kb. német ach!)

ç = jésített sz

ū = ú

y = j

ǰ = dzs

ā = hosszú a

č = cs

IRODALOM

Az Akhaimenida birodalommal, a perzsa művészettel és Perszopolisszal foglalkozó legfontosabb szakirodalom:

Cambridge Ancient History. I–XII. köt. Cambridge, 1928.

CAMERON, G.: *Histoire de l'Iran antique*. Paris, 1937.

CAMERON, G.: *Persepolis Treasury Tablets*. Chicago, 1948.

CULICAN, W.: *The Medes and Persians*. London, 1965.

Fischer Weltgeschichte. 5. köt. Griechen und Perser. Frankfurt am Main, 1965.

GHIRSHMAN, R.: *Iran from the Earliest Times to the Islamic Conquest*. Harmondsworth, 1954.

GHIRSHMAN, R.: „Notes iraniennes VII. A propos de Persépolis.” *Artibus Asiae* 20 (1957).

GHIRSHMAN, R.: *Perse*. Paris, 1963.

GODARD, A.: *Die Kunst des Iran*. Berlin, 1964.

HARMATTA J.: „Az Achaimenidák eredete és birodalomalapítása.” *Antik Tanulmányok* 18 (1971).

HÉRODOTOSZ: *A görög-perzsa háború*. Budapest, 1967.

- HERZFELD, E.: *Archaeological History of Iran*. London, 1935.
- HERZFELD, E.: *The Persian Empire*. Wiesbaden, 1968.
- HERZFELD, E.: *Iran in the Ancient East*. Oxford, 1941.
- HINZ, W.: *Altiranische Funde und Forschungen*. Berlin, 1969.
- KENT, R. G.: *Old Persian Grammar, Texts, Lexicon*. New Haven, 1950.
- MOLÉ, M.: *Culte, mythe et cosmologie dans l'Iran ancien*. Paris, 1963.
- NYBERG, H. S.: *Die Religionen des alten Iran*. Osnabrück, 1966.
- Ókori keleti történeti chrestomathia. Szerk. Harmatta J. Budapest, 1965.
- OLMSTEAD, A. T.: *History of the Persian Empire*. Chicago, 1948.
- OSTEN, H. H. von der: *Die Welt der Perser*. Stuttgart, 1956.
- POPE, A. U.: *A Survey of Persian Art*. 1–6. köt. Oxford, 1938.
- PORADA, E.: *Iran ancien*. Paris, 1963.
- SCHMIDT, E.: *Persepolis*. 1–3. köt. Chicago, 1953–70.
- SZABÓ Á.: *Óperzsa novellák*. Budapest, 1948.
- VANDEN BERGHE, L.: *Archéologie de l'Iran ancien*. Leiden, 1959.
- WIDENGREN, G.: *Die Religionen Irans*. Stuttgart, 1965.
- XENOPHON: *Anabaszisz*. A tízezrek hadjáratának története. Budapest, 1968.

◀ Nagy Kürosz sírja Paszargadaiban

Ajtómaradvány Nagy Kürosz paszargadai palotájából: négyszárnyú tündér

Perszepolisz látképe a Kúh-e Rahmat felől ▶

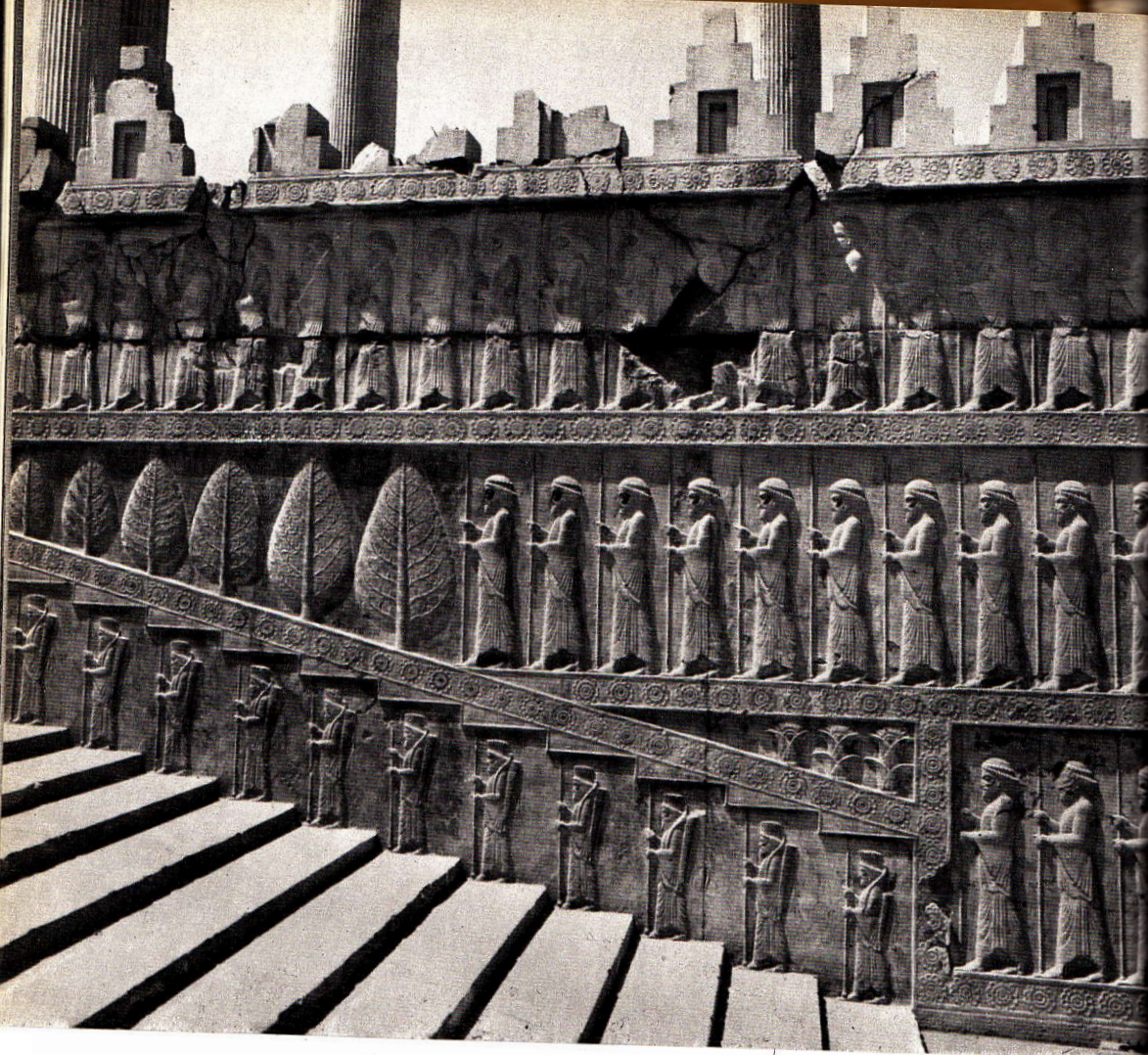
Főlépcső

Szúzai és perzsa gárdisták az Apadána keleti lépcsőjén

◀ Az Apadána keleti lépcsője

Szúzai gárdisták az Apadána keleti lépcsőjén

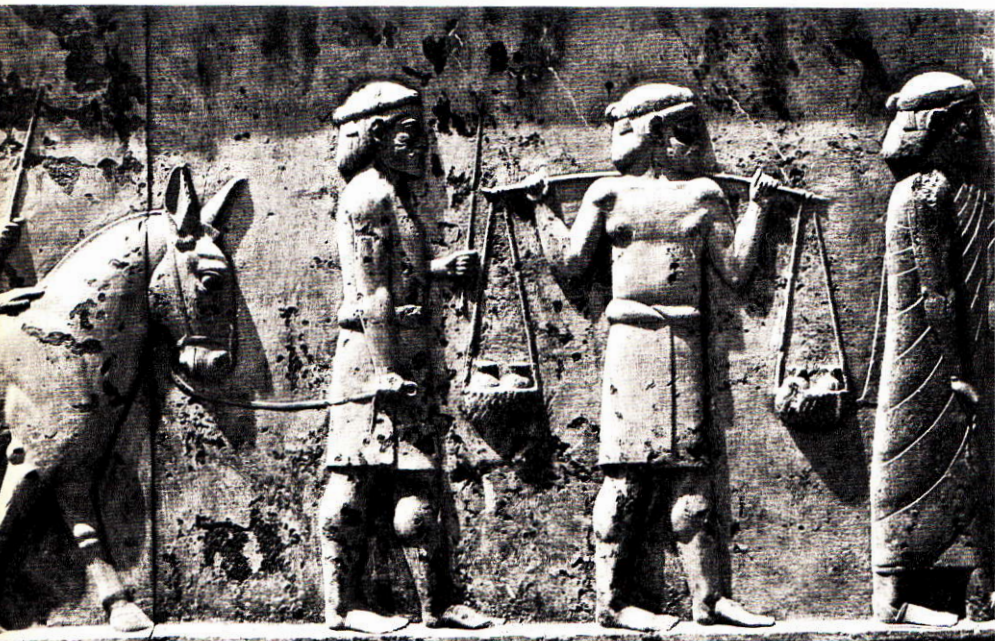

Lótusz- és ciprusdíszek az Apadána keleti lépcsőjén

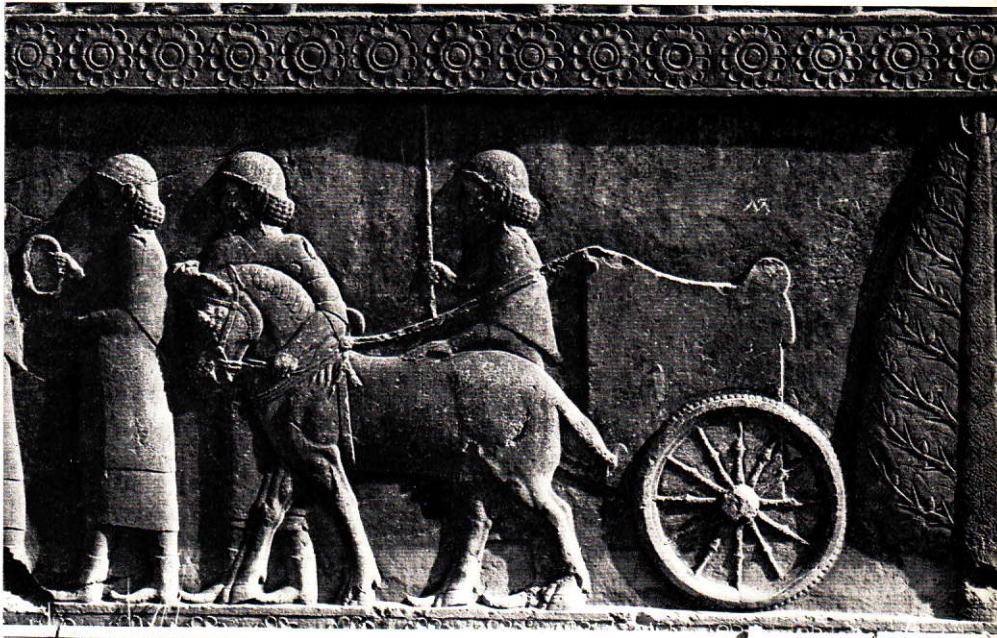
Az Apadána keleti lépcsője: Xerxész felirata élámi és babilóni nyelven;
bikát marcangoló oroszlán

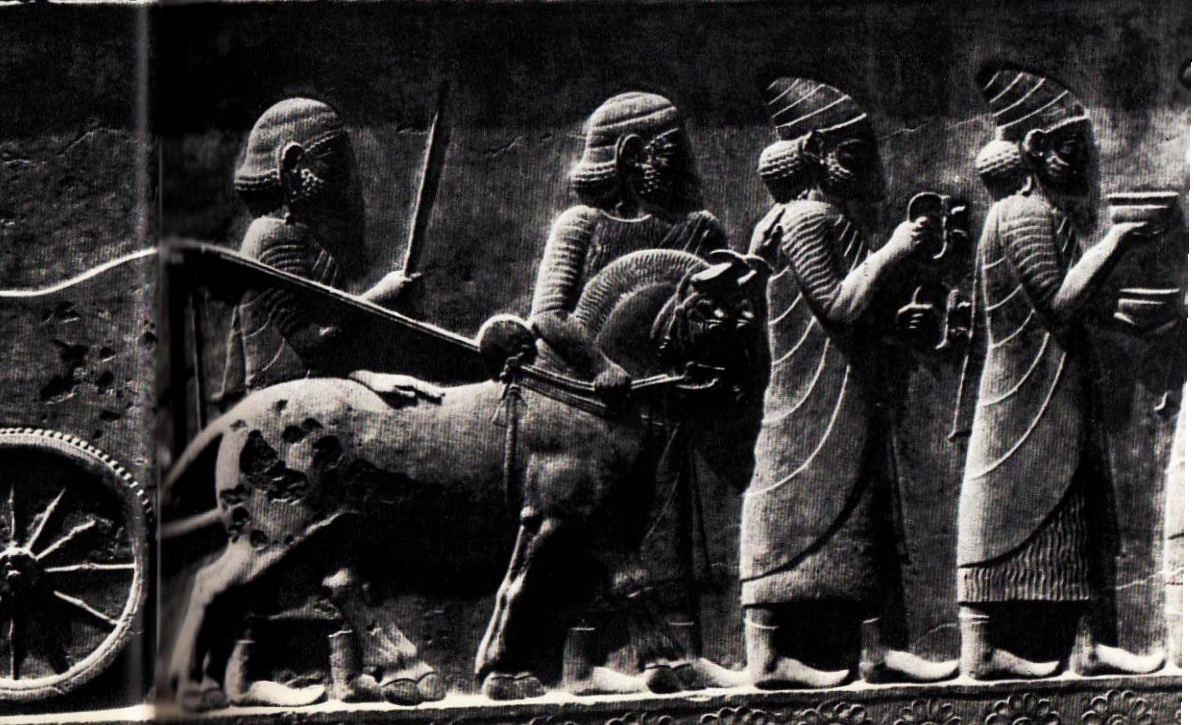

Indiaiak ajándékaikkal az Apadána keleti lépcsőjén

Adományvivők az Apadána lépcsőjén

Az Apadána keleti lépcsője; fent: gandháriaiak, lent: baktriaiak ajándékaikkal

Edény kecskét ábrázoló fogóval

Iónok az Apadána keleti lépcsőjén

Perzsa és méd gárdisták az Apadána keleti lépcsőjén

Perzsa gárdista

Gárdisták az Apadána északi lépcsőjén

Az Apadána oszlopai

A Tacsara délkeleti sarka

A Tacsara (Darciosz-palota) déli oldala

Szolgák a Tacsara déli lépcsőjén

Hős harca a szarvas oroszlánfejű szörnnyel a Tacsara nyugati falának egyik ajtófélfáján

A Tacsara keleti oldala

A Hadis keleti ajtajának déli kerete, király és két szolga napernyővel és
legyezővel

Szolgahad a Hadis nyugati lépcsőin

Részlet a Kincstár nagy reliefjéből: Dareiosz trónusán, mögötte Xerxész, a trónörökös

Részlet a Kincstár nagy reliefjéből: méd méltóság, mögötte két testőr

Részlet a Kincstár nagy reliefjéből: a méd feje

Tojásdad váza (Teheráni Archeológiai Múzeum) ►

Herceg feje a teheráni Archeológiai Múzeumban,
lapis lazuli

Ahuramazda jelképe a Tanácssterem keleti bejáratán

◀ Kutya fekete márványból (Teheráni Archeológiai Múzeum)

Bikát marcangoló oroszlán feje a Tanácssteremben

A Trónterem az előtérben, távolabb a Tacsara

A Trónterem oszloptalapzatai és oszlopfői

A Trónterem északi oldala

Királyi fogadás és testőrök a Trónterem északi falának keleti ajtajánál

Királyi fogadás és testőrök a Trónterem északi falának keleti ajtajánál,
a király a trónusán

Trónterem: hős harca bikával

Gárdisták a Trónterem nyugati ajtaján

Trónterem: hős harca oroszlánnal

A trónoló Király a Trónterem egyik ajtajánál

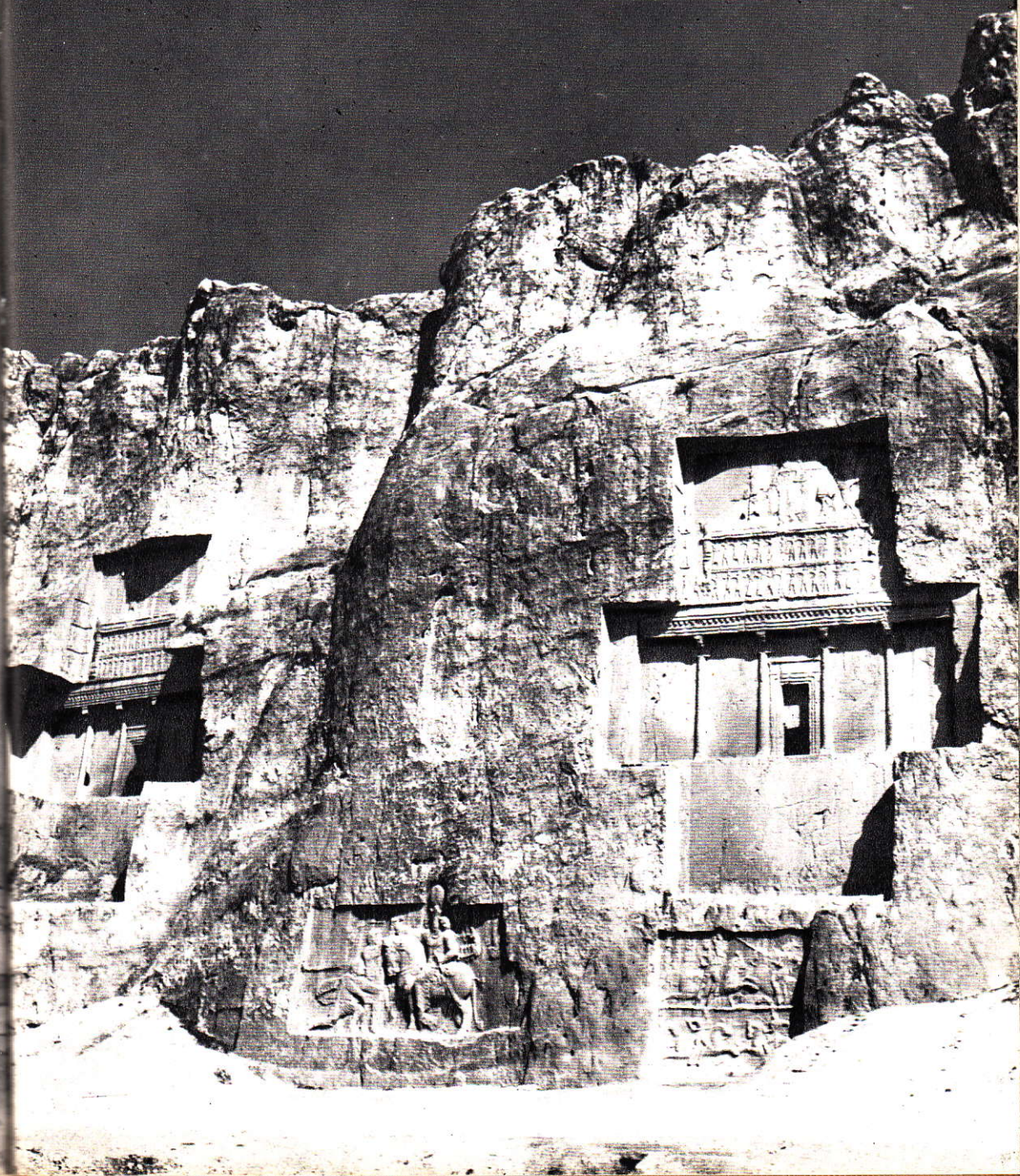

III. Artaxerxész sírja

Az Apadána oszlopai, a domboldalban királysír

Naks-e Rosztem királýsírjai

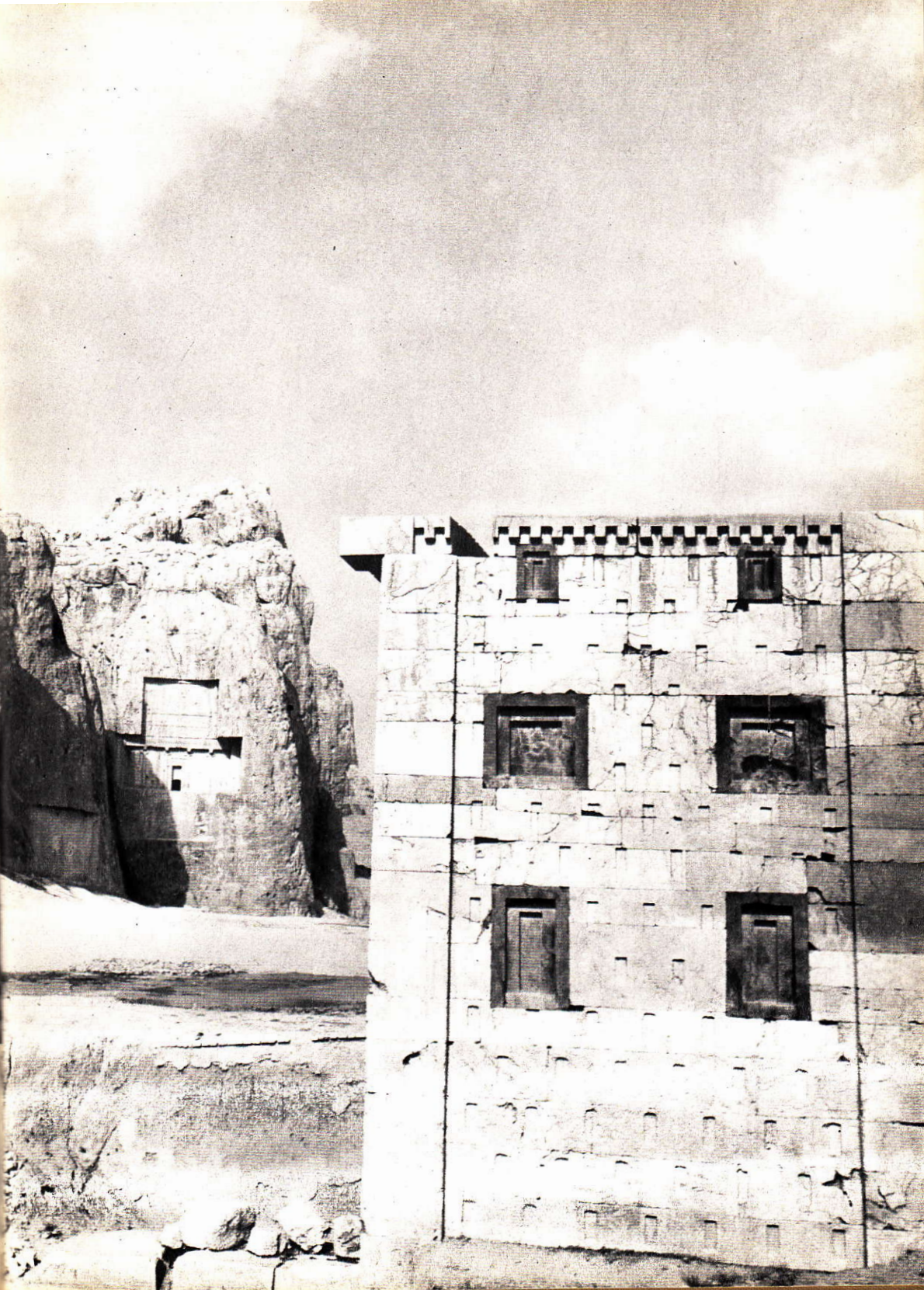

Xerxész sírja Naks-e Rosztemnél

A Tűztemplom, háttérben Xerxész sírja Naks-e Rosztemnél

Tűzoltár Naks-e Rosztemnél

Részlet a daiva-feliratokból